

Bijlage E: Projectplan

Sociaal Maatschappelijke Innovatie Labs Energieneutrale woningvoorraad Hart van Brabant

versie [01-03-2017]

1. SAMENVATTING

Het realiseren van plannen voor een energieneutrale wijk, in de praktijk brengen en aantonen dat 'energieneutraal' in een bestaande wijk haalbaar en betaalbaar is: dat is het doel van SMILE.

Centraal binnen dit project ligt de focus op een *gebiedsgerichte aanpak naar energieneutrale gebieden op wijk niveau*, met als doel om daadwerkelijk uitrol van energie-innovaties in de gebouwde omgeving te kunnen realiseren. Een gebiedsgerichte aanpak gaat verder dan alleen de gebouwen, maar ook over de energie-infrastructuur, de mogelijkheid om energie in een gebied te produceren en de mogelijkheid om vraag en aanbod door gebruikers op elkaar af te stemmen.

De uitrol van energie-innovaties in woonwijken werkt alleen als innovatieve technologie past binnen de belevingswereld van bewoners en gebruikers zelf ook echt willen. De grote opgave is dan ook om een brug te slaan tussen technologische innovaties enerzijds en maatschappelijke acceptatie anderzijds. Innovaties dienen hiervoor lokaal te interacteren met eindgebruikers om tot optimale inpassing te komen. Alleen zó landen maatschappelijke vraagstukken die ver bij woningeigenaren vandaag staan in hun eigen belevingswereld. 10 Social labs in Midden-Brabant gaan voorzien in deze interactie. Social labs zijn leerruimtes waar geëxperimenteerd wordt met nieuwe aanpakken voor complexe maatschappelijke problemen. Een social lab onderscheidt zich van traditionele, van bovenaf georganiseerde aanpakken, door te werken met multi-disciplinaire teams (bewoners, beleidsmakers en lokaal MKB) aan systematische veranderingen.

Binnen een Social Lab wordt verder gekeken dan alleen het verenigen van gezamenlijke ambities. Door in samenwerking met eindgebruikers te werken aan rendabele nieuwe business modellen worden koolstofarme technologieën versneld beschikbaar gesteld. Op deze manier worden de technologieën op huisniveau bereikbaar, betaalbaar en/of financieerbaar én uitvoerbaar!

2. PROJECTDEFINITIE

2.1. Achtergrond

Een volledig energie-neutrale woningvoorraad in Hart van Brabant in 2050. Dat is de gezamenlijke ambitie van gemeenten, bouwbedrijven, industrie, woningcorporaties, energiecoöperaties, banken en onderwijsinstellingen vanuit het landelijke *'Energieakkoord voor duurzame groei'* (2013). In de regio Hart van Brabant is deze handschoen snel en voortvarend opgepakt met het ontwikkelen van diverse regionale initiatieven om de gebouwde omgeving te verduurzamen. Om de opgave kracht bij te zetten en daadwerkelijk tot realisatie te komen is in 2015 de regionale deal *'Op weg naar energieneutrale woningen in Hart van Brabant'* getekend. In deze deal zijn afspraken gemaakt over een gezamenlijke aanpak van gemeenten, kennisinstellingen, bedrijven en de provincie. Voor de korte termijn is het doel om vóór 2018 in samenwerking met zoveel mogelijk partners 3.000 woningen energetisch te verbeteren.

Kennis en ervaring zijn nog over veel initiatiefnemers versnipperd en er zijn nog veel praktische problemen. Daarbij ontbreekt het aan een gezamenlijk business model waar ook de bewoner deel van uitmaakt. Vanuit de regionale deal wordt duidelijk dat de uitrol van energie-innovaties in de gebouwde omgeving niet alleen een kwestie is van het beschikbaar stellen van energiebesparende producten, diensten of instrumenten, maar vooral ook van het creëren van maatschappelijke bewustwording en acceptatie. We ontdekken binnen een Social Lab wat aantrekkelijke koolstofarme technologieën zijn die de consument verleiden. Vooral de sociale innovatie en **maatschappelijke acceptatie** van energie-innovaties in de gebouwde omgeving zijn doorslaggevende elementen voor succes, maar maken op dit moment slechts beperkt onderdeel uit van de regionale aanpak. Het betrekken en mobiliseren van woningeigenaren is een sleutelcomponent om de gebouwde omgeving te verduurzamen. Het gaat niet om de woning, maar om de bewoner. Maar de betrokkenheid van woningeigenaren in het verduurzamen van de gebouwde omgeving blijft achter. Dit komt onder andere door:

- Abstracte doelen en taalgebruik: het begrip energietransitie zegt burgers weinig en staat te ver van hun af. Ook de gevolgen van het klimaatprobleem worden pas later ervaren. De praktijk leert dat de voortgang naar energieneutraal wordt bereikt door aan te sluiten bij de thema's en onderwerpen die bewoners, eigenaren en gebruikers belangrijk vinden.
- Technologisch vertrekpunt energietransitie in communicatie: er bestaat het beeld dat nieuwe technologie het probleem wel gaat oplossen (*technology-fix* paradigma). Terwijl energietransitie naast een technische, vooral ook juist een organisatorische uitdaging is. Daarnaast is er een gebrek aan integrale productoplossingen, gemak en overzicht; wat is nu geschikt voor mijn huis. Wat kan ik betalen op basis van mijn budget? De huidige bouwsector is té versnipperd om effectieve koolstofarme technologieën bereikbaar, betaalbaar en uitvoerbaar te maken.

Een technology-fix aanpak op de schaal van alleen woningen en gebouwen brengt onvoldoende resultaten. De energietransitie is naast een technische, vooral een maatschappelijke en organisatorische uitdaging. De stap naar een energieneutrale bestaande wijk vergt daarom een gebiedsgerichte benadering in combinatie met individuele voordelen op individueel niveau, of het nou een financieel voordeel is of een verbouwing die tegelijk meer ruimte en comfort oplevert. En met aantrekkingskracht voor bedrijven om zaken en maatschappelijke betrokkenheid te combineren.

De transformatie naar een energieneutrale wijk slaagt alleen als gebruikers en bewoners dat zelf ook echt willen. Daarom zijn hun belangen en wensen leidend. Belangen betreffen concrete zaken als wooncomfort en gebruikerslasten, maar gaan verder, bijvoorbeeld over de toekomstwaarde van de wijk zelf.

De grote opgave is dan ook om een brug te slaan tussen technologische innovaties enerzijds en maatschappelijke acceptatie anderzijds. Om dit te kunnen bewerkstelligen heeft een consortium van verschillende partijen het project **Sociaal Maatschappelijk Innovatie Lab** **Energieneutrale**

woningvoorraad Hart van Brabant (**SMILE**) ontwikkeld. Centraal binnen dit project ligt de focus op een *gebiedsgerichte aanpak naar energieneutrale gebieden op wijk niveau*, met als doel om daadwerkelijk uitrol van energie-innovaties in de gebouwde omgeving te kunnen realiseren. Een gebiedsgerichte aanpak gaat verder dan alleen de gebouwen, maar ook over de energie-infrastructuur, de mogelijkheid om energie in een gebied te produceren en de mogelijkheid om vraag en aanbod door gebruikers op elkaar af te stemmen.

2.2. Doelstelling van het project SMILE

Het realiseren van plannen voor een energieneutrale wijk: in de praktijk leren en aantonen dat 'energie-neutraal' in een bestaande wijk haalbaar en betaalbaar is: dat is het doel van SMILE.

Project SMILE wil slimme uitrol van besparingstechnieken in de gebouwde omgeving mogelijk maken. Centraal in deze doelstelling staat de ontwikkeling van wijkgerichte **Social Labs**. Een Social Lab is een experimenteerterruimte voor maatschappelijke uitdagingen die in eerste instantie ongrijpbaar lijken. Het Social Lab maakt complexe opgaven begrijpelijk door de perspectieven van burgers, professionals en beleidsmakers bij elkaar te brengen en betreft deze groepen in het doen van onderzoek, analyse en de ontwikkeling van oplossend vermogen. Samen worden de meest aantrekkelijke routes bepaald en afgesproken wat iedereen te doen staat. Binnen de Social Labs worden nieuwe business modellen ontwikkeld die nu of binnenkort - vanwege andere regels of betere technieken - haalbaar zijn. Het Social Lab laat zien welke drempels er nog zijn en hoe we iedereen kunnen betrekken. Een belangrijke drempel is bijvoorbeeld de split incentive: degene die investeert is niet altijd degene die ook het voordeel krijgt. Wetten en regels spelen ook een rol. Het allerbelangrijkste is dat zo veel mogelijk mensen mee gaan doen. Elk huishouden en elk bedrijf uit de wijk die mee doet, helpt immers het gebruik van energie in de wijk te verminderen. In het project worden tien social labs gerealiseerd, te weten;

1. Social Lab Oisterwijk
2. Social Lab Hilvarenbeek
3. Social Lab Hilvarenbeek – Esbeek
4. Social Lab Heusden
5. Social Lab Gilze-Rijen
6. Social Lab Tilburg-Achthoeven
7. Social Lab Tilburg - Quirijnstok
8. Social Lab Tilburg – Blaak II
9. Social Lab Tilburg – Fatima
10. Social Lab Tilburg – Vierakkers

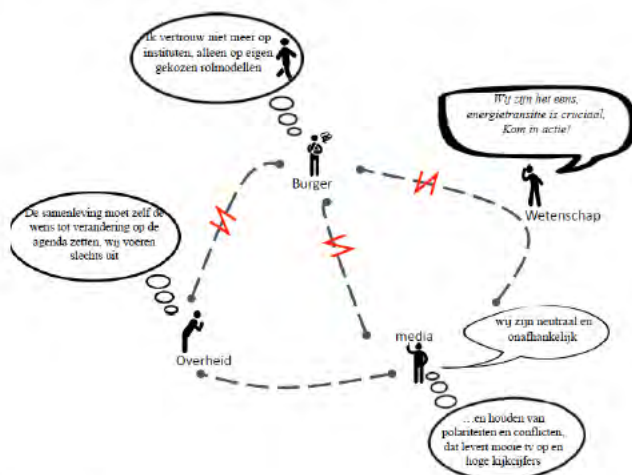
Binnen deze Social Labs worden, in samenwerking tussen partijen en met directe betrokkenheid van de bewoners, concrete activiteiten uitgevoerd, nieuwe business modellen ontwikkeld en gezamenlijke ambities gerealiseerd. De combinatie van een lokale, op de wijk gerichte aanpak met aandacht voor innovatie, technologie én maatschappelijke betrokkenheid draagt op regionale schaal bij aan de verduurzaming van de gehele woningvoorraad. Onderdeel van de social labs vormt een digitale omgeving, waarin technische toepassingen die voorhanden zijn op een bereikbare, betaalbare en uitvoerbare manier te presenteren aan bewoners. Zij kunnen hiermee een *sneak preview* krijgen naar de gevolgen van besparingstechnieken. De stap om deze technieken te implementeren wordt hiermee aantrekkelijker gemaakt.

Door in Hart van Brabant, en mogelijk ook in aangrenzende regio's, meerdere Social Labs te ontwikkelen, ontstaat een wisselwerking;

1. Social Labs in de wijken vormen concrete, op lokaal niveau toegespitste faciliteiten gericht op de uitrol van energie-innovaties in de gebouwde omgeving.

2. Door op regionaal niveau sturing te geven aan de Social Labs ontstaat een lerend netwerk voor de gehele regio.

Deze aanpak betekent dat enerzijds aanbodgericht te werk moet worden gegaan, anderzijds dat juist bottom-up moet worden besproken welke behoeften er zijn. Project SMILE richt zich dan ook op het verbinden van ondernemers, woningcorporaties, vastgoedeigenaren en –beheerders en bedrijven met de burgers, ondersteund door de regio. Doel is een stevige impuls te geven aan de uitrol van energie-innovaties in de gebouwde omgeving.

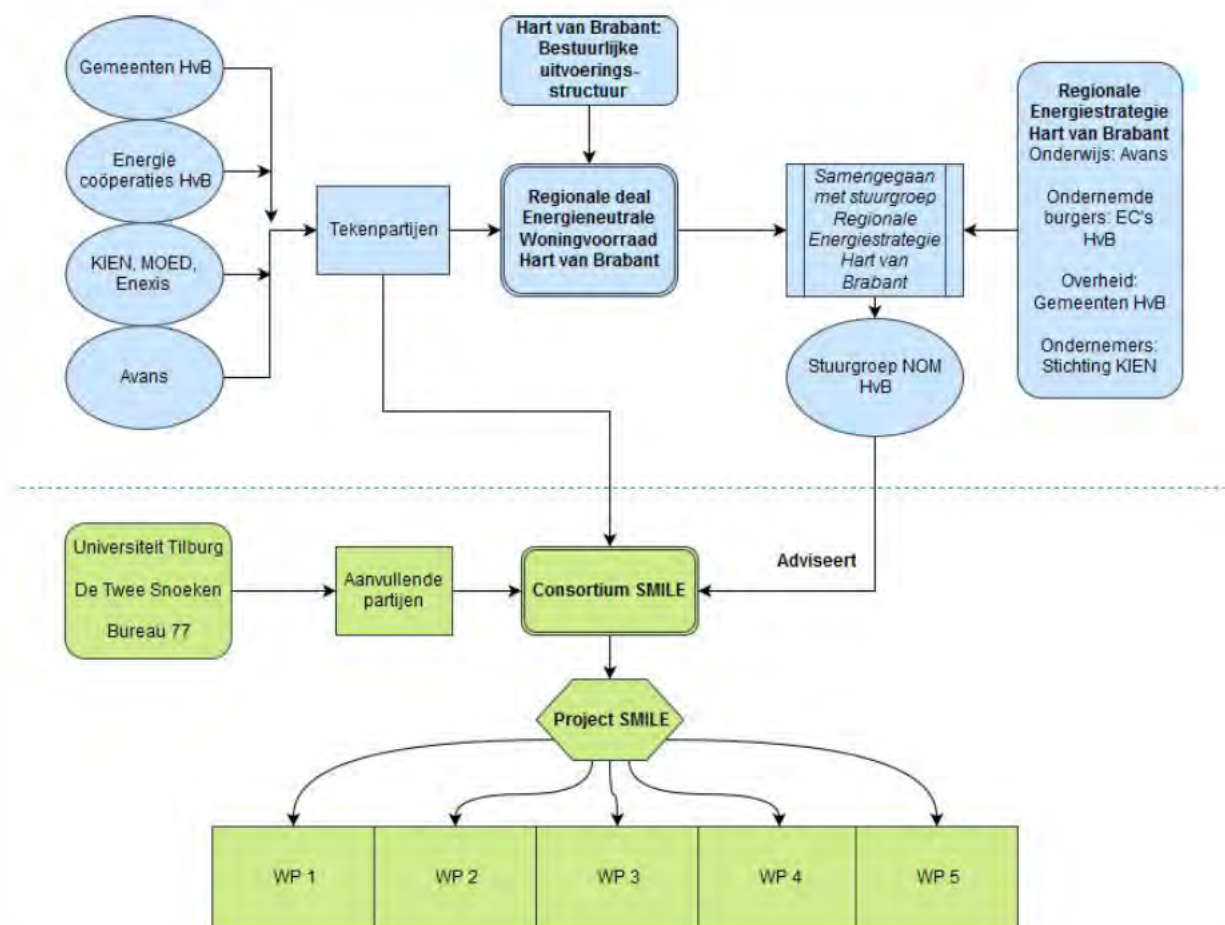
2.3. Beoogde resultaten van het project in relatie tot de doelstelling(en)

Het beoogde resultaat van het project is het versnellen van de uitrol van energie-innovaties in de gebouwde omgeving in de regio Hart van Brabant. Middel hiervoor is de realisatie van Social Labs in Midden-Brabant. De Social Labs fungeren daarin als fysieke leer-, kennis- en experimentele ruimten.

2.4. Projectorganisatie

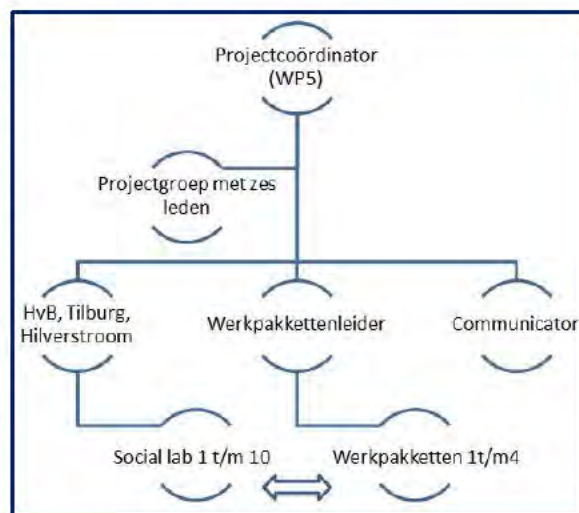
De projectorganisatie van het project SMILE is gevormd rondom de bestaande organisatiestructuren in Hart van Brabant en de afspraken zoals gemaakt in de regionale deal energieneutrale woningen. Regio Hart van Brabant is de gemeenschappelijke regeling van de gemeenten Dongen, Gilze en Rijen, Goirle, Heusden, Hilvarenbeek, Loon op Zand, Oisterwijk, Tilburg en Waalwijk in Midden-Brabant. Als publiekrechtelijke overeenkomst tussen bestuursorganen van verschillende gemeenten is hierin bepaald dat bepaalde taken en bevoegdheden centraal uitgevoerd worden. De uitvoeringsstructuur bestaat uit een effectief opererend netwerkverband van de samenwerkende gemeenten.

Voor het project SMILE wordt aangesloten bij deze organisatiestructuur:

De Regionale Deal Energieneutrale Woningvoorraad is hiermee de voedingsbodem voor het project SMILE. Veel van de organisatorische en sociale structuren die nodig zijn voor de uitvoering van SMILE zijn geborgd in de Regionale Deal¹: woningcorporaties, MKB, energie coöperaties, de netbeheerder en gemeenten. Het consortium staat in nauw contact met de stuurgroep van de Regionale Deal en initiatiefnemer van de Deal (Regio Hart van Brabant) is de coördinator van SMILE.

De figuur hiernaast geeft in een oogopslag de projectstructuur weer. De projectcoördinator is vanuit WP5 verantwoordelijk voor coördinatie en schakelt hierin met de projectgroep, bestaande uit alle partners. Samen sturen zij een werkpakkettenleider aan, die verantwoordelijk is voor de voortgang in de werkpakketten. Deze taak is gecentraliseerd om doorlopend synergy te waarborgen. Het werk in de werkpakketten wordt uitgevoerd door de individuele partners. De Social Labs zijn aangehaakt via de respectievelijke partners genoemd in deze figuur. De bedoeling hiervan is de Social Labs zo min mogelijk met het projectmanagement te belasten – zij hebben een inhoudelijke rol. Tenslotte is een projectcommunicator begroot.

¹ http://www.midpointcsi.nl/powered-by-social-innovation/wp-content/uploads/2016/06/Presentatie-2_Beleidscontext-NOM_Regiegroep_Regionale-Innovatietafel_NOM-HUUR-HvB_080316.pdf

Binnen SMILE zijn de volgende partners actief, in de volgende rollen:

	Organisatie	Vestigingsplaats	Activiteiten	Aanleiding en belang deelname	Specifieke expertise	MKB
1	Regio Hart van Brabant	Tilburg	Coördinator van het project en monitoring op implementatie en evaluatie van de verschillende social labs.	Regio Hart van Brabant is initiatiefnemer van de regionale deal: <i>Op weg naar energieneutrale woningen in Hart van Brabant</i> en wil snel stappen zetten richting de verduurzaming van het vastgoed in de regio. Hart van Brabant is een samenwerkingsverband van 9 regionale gemeenten.	Projectmanagement en regionale regievoerder	
2	Gemeente Tilburg	Tilburg	Social Labs in Tilburg identificeren, kwartiermaken, trekker van het project	Gemeente Tilburg heeft tevens de regionale deal ondertekend en zoekt een manier om bewoners te laten participeren in verduurzaming van het vastgoed. Tilburg heeft een goede relatie met de lokale energiecoöperaties.	Gemeente Tilburg beschikt over data van het woningbestand, op basis waarvan eerste analyses gemaakt kunnen worden om wijkgerichte social labs op te richten	
3	Universiteit van Tilburg	Tilburg	Monitoring en State of the Art	Inzage verkrijgen in de sociale structuur in een wijk en hoe deze structuur ingezet kan worden om social labs in te richten. Inzage krijgen in de beslissingsmechanismes van woningeigenaren onder welke voorwaarden zij investeren in duurzaamheidsoplossingen. Met deze kennis kunnen social labs elders op een efficiënte manier uitgerold worden. Bijdrage leveren aan monitoring en evaluatiesysteem.	Onderzoeksvaardigheden op het gebied van sociale wetenschappen en het doen van beleidsaanbevelingen.	
4	Bureau77	Tilburg	Kwartiermaken in de wijk	Inzage verkrijgen in de sociale structuur in een wijk en hoe deze structuur ingezet kan worden om social labs in te richten. Inzage krijgen in de beslissingsmechanismes van woningeigenaren onder welke voorwaarden	Onderzoeksvaardigheden op het gebied van sociale wetenschappen en het doen van beleidsaanbevelingen.	X

				zij investeren in duurzaamheidsoplossingen. Met deze kennis kunnen social labs elders op een efficiënte manier uitgerold worden.		
5	De Twee Snoeken	's Hertogenbosch	Digitaliseren aanbod industrie	Uitrol van een digitale omgeving om eindgebruikers inzicht te bieden in de besparingsopties met diverse duurzame technologieën en hen in staat te stellen een kosteninschatting en een marktuitvraag op te stellen – waarbij gebruikersgemak en betrouwbaarheid voorop staan (o.a. door het verstrekken van garanties).	Digitaal aanbod van besparingsmogelijkheden gekoppeld aan specifieke woonsituatie. 3D Digitaal inzichtelijk maken van de duurzame besparingsopties van woningen, one-stop-shop voor plan van aanpak en marktuitvraag.	X
7	Hilverstroom	Hilvarenbeek	Social Lab Hilvarenbeek opzetten door o.a. kwartiermaken in de wijk, het ontwerpen van een instrumentarium en de programmering van het lab te verzorgen.	Hilverstroom is een energiecoöperatie die de transitie wil maken van aanbod gestuurde energieoplossingen naar vraag gestuurde oplossingen. Deze transitie vindt in de social labs plaats. Met een nieuwe aanpak kunnen zij meer woningbezitters aan zich binden om hun energiehuishouden te verduurzamen. Hilverstroom is al sinds 2012 actief op het vlak van energiebesparing en daarmee voorbeeld / koploper voor de andere social labs.	Hilverstroom is ervaren in communicatie richting woningbezitters en het aanbieden van duurzaamheidsoplossingen. Zij kennen de wijken goed en kennen de do's en don't van het benaderen van woningeigenaren. Deze inzet levert een strategische bijdrage op in het opzetten van de lokale social labs.	

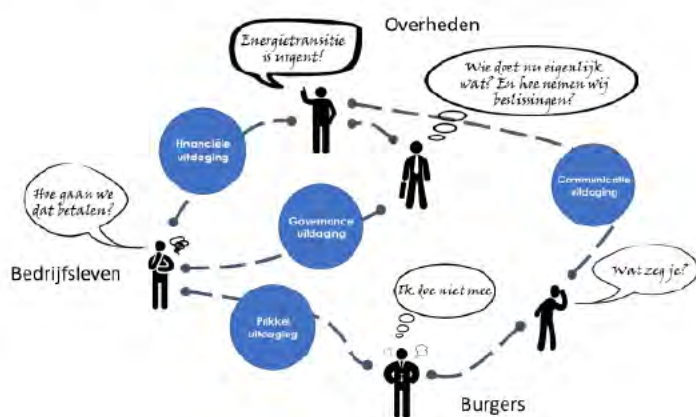
3. INNOVATIE

3.1. Sociale innovatie binnen Social Labs

Ondanks een breed aanbod van verschillende diensten en producten, blijven huizenbezitters een afwachtende houding aannemen in de omschakeling naar een energiehuishouding zonder fossiele brandstoffen. De versnelling ontbreekt; innovatieve technologieën weten onvoldoende te verleiden, zijn onbereikbaar of onbetaalbaar. En dat is zonde, want alle huishoudens in Hart van Brabant samen (112.268 in totaal) vormen een krachtig collectief om een grote slag te slaan richting een duurzamere leefomgeving. SMILE gaat hier verandering in brengen.

Het huidige aanbod van dienstverleners op het gebied van duurzame energie richting woningbezitters is sterk aanbod-gestuurd. De aanname van dienstverleners is dat zij bekend zijn met de wensen en voorkeuren van de woningeigenaren en hier met hun aanbod op inspelen. Maar de dominante aanpak, waarbij woningeigenaren passief betrokken worden bij het energievraagstuk, werkt niet. Een rendabel business model ontbreekt. De triggers om huiseigenaren mee te krijgen rondom het verduurzamen van de gebouwde omgeving worden door de huidige markt niet volledig begrepen. Bestaande business modellen zijn gebaseerd op winst-lineaire groei. Huiseigenaren vormen daarin een black box; hun gedrag is bekend, maar de interne mechanismen die dit gedrag aansturen (en hoe dit te beïnvloeden) niet. Een innovatieve benadering om dit gedrag te begrijpen, en daarmee bewoners te betrekken, is hard nodig.

In een Social Lab wordt samen met woningeigenaren naar mogelijkheden gekeken om nieuwe vormen van energie te implementeren in hun eigen woning én de wijk. De woningéigenaar staat centraal en niet de woning zelf. Social Labs vormen daarmee een middel om te bouwen aan een structuur die de slimme uitrol van technologische innovaties wijkgebonden mogelijk maakt. Deze transitie vraagt om een **business model van een wijk**. Ook daar biedt SMILE een oplossing voor (zie ook hoofdstuk 5; business model):

3.2. Kernelementen Social Labs

Social labs kennen drie kernelementen, te weten;

- **Sociaal:** een diverse groep maatschappelijk belanghebbenden werkt in nauwe betrokkenheid met elkaar samen;
- **Experimenteel:** Social Labs zijn experimenteel van aard. Teams benaderen de uitdaging iteratief, waarin verschillende aanpakken worden geprototypeerd om tot een waardevolle oplossing te komen.
- **Systematisch:** in Social Labs worden geen symptomen aangepakt, maar wordt geanalyseerd waarom een bepaalde situatie zich voordoet en welke (sociale, economische, etc.) mechanismen hieraan ten grondslag liggen.

Social labs zijn erop ingericht om de juiste stakeholders met elkaar te laten pionieren. Het gebruik van verschillende typen technologieën en de wenselijke toepassing hiervan bij diverse doelgroepen staat centraal.

Door de inzet van Social Labs wordt er gebroken met traditionele, eendimensionale communicatie paradigma's. Social labs faciliteren en ondersteunen het zelforganiserende vermogen van bewoners en brengen mogelijkheden voor slimme uitrol van koolstofarme technologieën de wijken in. De dialogen in wijken brengt bewoners dichterbij een oplossing. Innovatie vindt daarmee van onderop en coöperatief plaats, wat ervoor zorgt dat oplossingen intrinsiek gewenst zijn en breed gedragen worden. De keuze binnen SMILE om dit aanbod digitaal vorm te geven draagt bij aan repliceerbaarheid en verdere uitrol van de resultaten en instrumenten.

3.3. Uitwerking Social labs binnen SMILE

Binnen project SMILE staan Social Labs centraal in de interactie tussen stakeholders op wijkniveau. De Social Labs faciliteren bijeenkomsten, discussies, energieke showcases en werksessies. In de Social Labs wordt het speelveld verkend en gewerkt aan visievorming voor een energieneutrale wijk. Hieruit worden verschillende concept oplossingen geschetst. De meest breed gedragen variant(en) worden in de daarop volgende fases verder onderzocht en uitgewerkt. Een trechtervorm model structureert het creatieve proces en laat iedere deelnemer aan het Social Lab een bijdrage leveren aan de integrale planvorming voor een energieneutrale wijk. De eerste ideeën aan de bovenkant van het trechtermodel kennen een weinig samenhangend karakter en zijn meer opsommend van aard. Naarmate de trechter vernauwt, worden de ideeën concreter, meer integraal en geven ze een duidelijk richting aan vervolgstappen. Uiteindelijk levert de trechter aan de onderkant een compleet integraal energieneutraal plan weer zoals dat in de samenwerking tot stand is gekomen. Dit plan wordt vervolgens ten uitvoer gebracht, waarbij het Social Lab een regiefunctie heeft.

Social labs sluiten aan op de energie van stakeholders en richten zich op signalering van wijkgebonden uitdagingen en mooie lokale initiatieven, om die vervolgens te verbinden met de opgave van een energieneutrale wijk. Vijf succesfactoren voor de start van een lokaal gebonden Social Lab zijn een duidelijke ambitie, een sterke initiatiefnemer, een hoge organisatiegraad, een ontmoetingsplek en sterke communicatie. Zo is een duidelijke energie- of duurzaamheidsambitie nodig van een organisatie als een gemeente, energiecoöperatie of woningcorporatie. Kijken en luisteren naar het gebied is de basis. Aanknopingspunten voor verdere beweging worden gevonden door goed naar de mensen te luisteren en te kijken. Wat zijn hun wensen, behoeftes en interesses? Wat zijn drijfveren om in beweging te komen en kan 'energie(neutraliteit)' hier op aanhaken? Om stakeholders betrokken te houden bij Social Labs is sterke communicatie nodig, het vieren van successen, sturen van verwachtingen en het volgen van de voortgang. Deze combinatie houdt deelnemers op de hoogte en brengt ze op nieuwe ideeën. Ideeën die uiteindelijk leiden tot een duurzamere leefomgeving waarbij de uitgangspunten zijn:

1. Het streven en de weg naar energieneutraliteit.
2. Op basis van een solide business -case en -model voor alle betrokkenen.
3. Met de participatie van zo veel mogelijk bewoners, gebruikers en eigenaren.
4. Het bereikbaar, betaalbaar en uitvoerbaar maken van koolstofarme technologische oplossingen

De social labs worden ondersteund door een digitale omgeving. Hierin is het voor bewoners mogelijk om te experimenteren met duurzaamheidsoplossingen binnen en rondom hun woning en wijk. De digitale omgeving voorziet in een 3D scan van de woning en een breed pakket aan opties waarmee bewoners kunnen 'spelen'. De verschillende opties geven inzicht in welke gevolgen er ontstaan met betrekking tot de energiehuishouding van de woning en welke gevolgen dit heeft voor de energierekening. Het gebruik van deze digitale tool verlaagd de drempel om daadwerkelijk te investeren in technologische oplossingen.

De basis van een wijkaanpak die als startpunt kan worden gebruikt binnen een social lab is weergegeven in onderstaande afbeelding:

4. PROJECTACTIVITEITEN

4.1. Projectactiviteiten

Het project SMILE bestaat uit vijf werkpakketten die elk op een eigen schaalniveau een bijdrage leveren aan de doelstellingen. De basis wordt gevormd door de oprichting en implementatie van tien Social Labs in de regio midden-Brabant (zie kaartje in 4.2).

Titel:	WP1 Voorbereiden Social Labs	Startdatum (maand): 1
Partners:	Gemeente Tilburg, De Twee Snoeken, Universiteit Tilburg, Hilverstrroom	
Doelstelling en Activiteiten		
<p>In het voorbereidende werkpakket wordt de organisatiestructuur neergezet. Eventuele leveranciers of onderaannemers worden ingeschakeld, een draaiboek wordt gemaakt, materialen en hulpmiddelen worden besteld, instructies aan het personeel worden gegeven, enzovoort. Doel van de voorbereidingsfase is om voor alle tien de Social Labs een gerichte en specifiek aanpak te definiëren. Elk Social Lab kent haar eigen lokale activiteiten, context en speelveld. Vanuit verschillende partijen wordt hier sturing aan gegeven. De voorbereidingsfase eindigt als het uitvoeren kan starten. Alles moet dus duidelijk zijn voor de uitvoerende partijen. De volgende activiteiten worden uitgevoerd:</p>		
Activiteit 1.1 Plan van aanpak per Social Lab		
<p>Voor elk van de tien wijken wordt met een selectie stakeholders bepaald hoe het beste gewerkt kan worden, wie betrokken moet zijn en hoe deze partijen aangehaakt worden. Verschillende ideeën zijn hiervoor reeds in beeld. Zo wordt in Hilvarenbeek – Esbeek bijvoorbeeld specifiek ingezet op het ontwikkelen van een Social Lab met aandacht voor circulaire economie, het sluiten van de warmteketen en het betrekken van scholen, burgers en bedrijven. Door informeren en organiseren van samenwerking diverse partijen als MKB, burgers maar ook landgoedbeheerders, worden de eerste stappen gezet richting een operationeel business model voor de uitrol van energie-innovaties in de gebouwde omgeving. De Heusdense aanpak zet in op een samenwerking van burger- en overheidsparticipatie. Hier wordt gestart met de oprichting van een Masterlab waarin collectieve ambities worden geformuleerd. Dit krijgt vervolgens verdere uitrol in een gerichte aanpak met communicatie, platforms en het realiseren van een speelveld waarin sociale interactie tussen alle stakeholders mogelijk wordt gemaakt. Een laatste voorbeeld is de aanpak in Tilburg – Quirijnstok. Het gaat hier om een wijk die in de jaren zeventig grootschalig is georganiseerd. Eerst met huur, inmiddels gemengd (gespikkeld) bezit. De aanpak in deze wijk richt zich op vraagontwikkeling,</p>		

aanbodontwikkeling, het realiseren van een fysieke en virtuele demonstratieruimte, de uitbouw van een Sociaal Wijklab bestaande uit energie-thematische netwerken en tot slot het organiseren van outputmonitoring en risicomanagement; wat zijn de resultaten, hoe worden risico's beperkt. Op deze manier hebben alle tien de Social Labs een unieke aanpak.

Activiteit 1.2 Inrichten organisatiestructuur

In een organisatiedraaiboek wordt voor elk Social Lab duidelijk voor elke partij beschreven welke verantwoordelijkheden zij heeft en welke activiteiten er gedurende het traject uitgevoerd gaan worden. Het ontwerpen van nieuwe business modellen (zie ook hoofdstuk 5) is hierbij een essentiële activiteit en vormt de rode draad binnen deze activiteit. De activiteit is er op gericht om door middel van een specifieke maar gerichte aanpak een impuls te geven aan het tot stand brengen van fysieke uitrol van innovaties in woningen.

Activiteit 1.3 Inrichten digitale omgeving

Om de vraag naar (binnen de Social Labs te ontwikkelen oplossingen) te kunnen koppelen aan het juiste aanbod – en om dit schaalbaar te maken naar andere wijken, wordt een digitale omgeving ingericht. Deels zal dit een generieke tool zijn voor alle labs, deels zal dit specifiek maatwerk zijn van toepassing op het specifieke lab. Belangrijkste doel van deze activiteit is om de technische oplossingen die voorhanden te zijn op een bereikbare, betaalbare en uitvoerbare manier te presenteren aan bewoners. Op deze manier ontstaat meer inzicht, draagvlak en bereidheid om de volgende stap te maken richting de daadwerkelijke implementatie van duurzame technieken. De digitale omgeving biedt op deze wijze een extra maar noodzakelijk instrument om een brug te slaan tussen enerzijds de beschikbare mogelijkheden en anderzijds de argumentatie om over te gaan tot een investering.

Kosten (zie ook; paragraaf begroting)

WP1	
Algemeen	Totaal
Opstellen plan van aanpak en uitvoeringsplan	€24.000,00
Vorbereiden monitoringssysteem	€25.000,00
inhuur experts voor verkenning	€50.000,00
verkennen kansrijke social lab omgeving	€9.467,20
Activiteit 1.1 Plan van aanpak per Social Lab	
verkennen en ontwerpen kansrijk business model met alle partners	€23.668,00
business model Biest Houtakker	€1.500,00
business model Hilverwater	€1.500,00
Activiteit 1.2 Inrichten organisatiestructuur	
voorbereiden social lab: verkennen en ontwikkelen businessmodel	€4.000,00
inhuur experts	€20.000,00
Activiteit 1.3 inrichten digitale omgeving	
energetische maatregelen en koolstofarme technieken digitaliseren en visualiseren	€94.672,00
Eindtotaal	€253.807,20

Titel: WP2 Kwartiermaken in de wijk

Startdatum (maand): 1

OP Zuid
Europees innovatieprogramma Zuid-Nederland

Partners: Gemeente Tilburg, Bureau77, De Twee Snoeken, Hilverström

In het kwartiermakers werkpakket worden in elk van de tien Social Labs de mogelijkheden in de wijk verkend en het potentieel ontsloten. Alle stakeholders in de wijk zijn betrokken. De volgende activiteiten worden uitgevoerd:

Activiteit 2.1 Wijkexcursie:

Bij deze activiteit draait het vooral om een duik in de wijk. Dit is een belangrijke activiteit voor elk van de tien Social Labs, omdat dit een eerste verkenning en inventarisatie vormt van de kenmerken van een wijk. Samen gaan alle lokale stakeholders op wijkexcursie. De wijkexcursie verdiept zich in de sociale beweging en structuur van de wijk én de technische mogelijkheden die in de wijk toepasbaar zijn. Voor de wijkexcursie wordt een generiek draaiboek opgesteld met een gestructureerde aanpak. Doel na afloop van de wijkexcursie is om de bevindingen te delen, zowel op het niveau van het Sociale Lab als op regionaal niveau. Op deze manier kunnen lessons-learned worden getrokken uit deze activiteit bij de uitrol naar nieuwe Social Labs in Midden-Brabant.

Activiteit 2.2 De wijk onder de loep:

Nadat de wijk in kaart is gebracht, worden de verschillende sociale en technische kenmerken en oplossingen bij elkaar gebracht en mogelijke business cases opgesteld en doorberekend, zodat er inzicht is in de financiële haalbaarheid. Elke Social Lab kent haar eigen unieke kenmerken en aandachtspunten. Het gaat om het totaal van bewoners (huurders/eigenaren), aanwezige overheids- of utiliteitsgebouwen, infrastructuur etc. Deze unieke kenmerken bepalen niet alleen de specifieke uitdaging, maar ook de samenstelling van de wijk. Voor commitment voor dit project is het van belang dat alle stakeholders gezamenlijk draagvlak vinden in een gerichte aanpak voor hun wijk. Op die manier ontstaat niet alleen betrokkenheid, maar ook een stukje eigenaarschap.

Activiteit 2.3 Opstellen Routekaart

Als laatste activiteit binnen het voorbereidende werkpakket worden oplossingen en ideeën samengesmeed tot een routekaart, die richting geeft aan een energieneutrale wijk, met kansrijke plekken en projecten, verbonden met mensen en organisaties die het verschil willen maken. De Routekaart is een uitkomst van de eerdere twee activiteiten. De resultaten worden gepresenteerd aan alle stakeholder die aan de wijkexcursie hebben deelgenomen. Ook dit draagt bij aan de sociale interactie die binnen het Social Lab wordt gecreëerd; het gevoel van 'samen' de wijk in kaart brengen, 'samen' de uitdagingen te bespreken en 'samen' met gerichte oplossingen te komen. De Routekaart is dan ook een product dat tot stand komt in nauwe afstemming tussen bedrijven, bewoners en overheden.

Kosten (zie ook; paragraaf begroting)

WP2	
Algemeen	Totaal
inhuur experts business case	€40.000,00
kwartiermakers in 8 wijken	€80.000,00
Training vrijwilligers voor interviews	€1.200,00
Kwartiermaken	€40.000,00
kwartiermaken in de kern; betrekken burgers en MKB	€36.000,00
Activiteit 2.1 Wijkexcursie	
Wijkexcursies inclusief focusbijeenkomsten	€27.000,00
Activiteit 2.2 De wijk onder de loep;	
Focusgesprekken	€15.000,00

inventarisatie van woonwensen binnen de social lab omgeving	€18.934,40	
inventariseren woonwensen burgers/MKB en scenario's opstellen	€10.000,00	
Activiteit 2.3 Routekaart		
inhuur experts scenario's	€100.000,00	
financieringsadviezen	€60.000,00	
scenario's voorzien van subsidiemogelijkheden/adviezen	€94.672,00	
Scenario's voorzien van financieringsmogelijkheden ism Rabobank	€94.672,00	
Eindtotaal	€627.478,40	

Titel:	WP3 Social Labs Midden-Brabant	Startdatum (maand): 1
Partners:	Hart van Brabant, Gemeente Tilburg, HilverStroom	
Doelstelling en Activiteiten		
Na de getroffen voorbereidingen in WP1 en WP2 wordt in dit werkpakket in tien wijken in Hart van Brabant een Social Lab ingericht. Binnen het Social Lab worden resultaten geboekt op het gebied van verduurzaming van de wijk. De tien Social Labs zijn;		
<div><div></div><div>11. Social Lab Oisterwijk</div><div>12. Social Lab Hilvarenbeek</div><div>13. Social Lab Hilvarenbeek – Esbeek</div><div>14. Social Lab Heusden</div><div>15. Social Lab Gilze-Rijen</div><div>16. Social Lab Tilburg-Achthoeven</div><div>17. Social Lab Tilburg - Quirijnstok</div><div>18. Social Lab Tilburg – Blaak II</div><div>19. Social Lab Tilburg - Fatima</div><div>20. Social Lab Tilburg - Vierakkers</div></div>		
Zoals in WP1 aangegeven kent elk Social Lab haar eigen aanpak, activiteiten en kenmerken. Binnen een aantal Labs worden fysieke demonstratie- en experimenteerruimten ontwikkeld. Hier vindt voorlichting plaats, kunnen bewoners via de digitaal te ontwikkelen omgeving (zie activiteit 1.3) gerichte informatie over energie-innovaties ontvangen en vinden informatie- en netwerkbijeenkomsten plaats. Belangrijkste doel is om meer, betere en gerichte interactie tussen aanbod van technologische innovaties en de vraagkant te bewerkstelligen.		
Activiteit 3.1 Kickoff Social Labs		
Het in WP1 ontwikkelde draaiboek wordt ten uitvoer gebracht. Elke Social Lab kent haar eigen aanpak en planning. Op gerichte wijze wordt sturing gegeven aan het tot stand brengen van communicatie en interactie tussen bewoners, burgers en alle stakeholders.		
Activiteit 3.2 Programmering Social Lab		
Kwartiermaker / kernteam zorgt voor:		
<div><div></div><div>- Organiseren en sturen (netwerk bouwen, inzetten energieregisseur, afspraken maken en vastleggen, eventueel inrichten fysieke of digitale plek, opzetten projectteam)</div><div>- Signaleren, faciliteren en stimuleren: verder brengen lokale initiatieven, opheffen/wegnemen en barrières. Helpen om duurzame investeerders te vinden en slimme financiële constructies te bedenken;;</div></div>		

Activiteit 3.3 Projecten uitvoeren

Initiatieven, groot of klein, met een grote kans op uitvoering en die concreet bijdragen aan een energieneutraal gebied, krijgen met hulp van het projectteam verder vorm in zogenaamde doorbraak- of koploperprojecten. Dit betekent dat in deze projecten stakeholders van het gebied samenwerken en met elkaar of met andere stakeholders buiten het gebied de initiatieven verder brengen tot concrete business cases. Daarbij maken ze afspraken over de uitvoering. De projecten hebben een belangrijke voorbeeldwerking, zorgen weer voor andere initiatieven, en hebben invloed op beslissingen van andere stakeholders in de afwegingen over energiemaatregelen.

Kosten (zie ook; paragraaf begroting)

WP3	
Algemeen	Totaal
uitvoerder social labs in 3 wijken	€150.000,00
uitvoering social labs in 8 wijken	€470.000,00
Inhuur experts	€10.000,00
Activiteit 3.1 Kick-off Social Labs	
organiseren en begeleiden van bewonersgroepen, verenigingen, MKB-bedrijven	€30.000,00
Activiteit 3.2 Programmering Social Labs	
Collectieve uitvoering in samenwerking met partners	€71.004,00
Activiteit 3.3 Projecten uitvoeren	
collectieve uitvoering met partners	€110.000,00
Eindtotaal	€841.004,00

Titel: WP4: Community of practice / Monitoring en evaluatie **Startdatum (maand):** 1

Partners: Alle partners

Doelstelling en Activiteiten

Om te weten wanneer of een ontwikkelde innovatie binnen een social lab werkt, en vooral ook onder welke condities, zijn indicatoren nodig die over de projectperiode gemeten en vastgelegd worden. Die kunnen generiek zijn voor alle social labs, maar dienen tevens rekening te houden met wijk specifiek kenmerken. Om betrouwbare evaluatiestudies uit te kunnen voeren binnen social labs en de effecten op haar stakeholders, dienen de juiste indicatoren vastgesteld te worden en dient een monitoringssysteem ingeregeld te worden. Vragen die aan de orde komen zijn onder meer:

- Welke nieuwe vormen van besluitvorming, coördinatie en sturing worden in de social labs ontwikkeld en uitgevoerd?
- Met welke rollen, relaties tussen actoren en verantwoordelijkheden wordt in de labs geëxperimenteerd?
- Wat wordt daarvan geleerd – over wat werkt, wat niet of minder, en de condities waaronder bepaalde innovaties in de samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke partijen werken?
- Hoe weten we wat werkt, dat wil zeggen hoe meten we de effecten van innovaties die zijn ontwikkeld en uitgevoerd in de labs? Met wat voor soort indicatoren? En op basis van wat voor soort data?
- **Hoe kunnen lessen worden opgeschaald naar een hoger niveau, en innovaties worden uitgerold naar andere regio's?**
- Welke ontwerpprincipes kunnen, tot slot, worden gehanteerd voor een effectief systeem van real time monitoring en ex ante/ex post evaluatie?

In dit werkpakket worden onderzoeksactiviteiten ondernomen om enerzijds de *triggers* te achterhalen op basis waarvan woningbezitters participeren in een wijkgerichte duurzaamheidsaanpak en anderzijds *best practices* te destilleren uit de verschillende Social Labs. Via een Community of Practice wordt gewerkt aan de verspreiding van de projectresultaten.

Activiteit 4.1 Monitoring en analyse

Monitoring en analyse bij de uitvoeringstrajecten van de verschillende deelnemers.

- Interviews: in het kader van het actie-onderzoek zal de onderzoeker een aantal semi-gestructureerde (pilot) interviews houden met de bij de social labs betrokken burgers, bedrijven en bestuurders.
- Surveys: de onderzoeker zal vervolgens een survey uitzetten onder een groter aantal bij de labs betrokken actoren
- Observaties: de onderzoeker zal de (innovaties in) samenwerking in het social lab observeren (aan de hand van een vooraf vastgesteld protocol)
- Experimenten: de onderzoeker zal samen met de bij de labs betrokken actoren experimenteren met nieuwe vormen van monitoring en evaluatie teneinde te weten te komen welke innovaties werken, en waarom

Activiteit 4.2 Inrichten Community of Practice

Inrichten Community of Practice op basis van het trekken van lessen over wat werkt en onder welke condities.

- via bijv masterclasses, en andere vormen van executive education/training, die worden ingezet om aan de hand van concrete cases bepaalde uitdagingen en dilemma's te bediscussiëren met de partners in de labs.

Activiteit 4.3 Opschaling

Wat- en Hoe vraag opschaling:

Het uitrollen en opschalen van ontwikkelde, geteste en geïmplementeerde innovaties

- Het daarmee versnellen van de lokale/regionale energietransitie en het bijdragen aan een structurele verandering van de rollen van en relaties tussen burgers, bedrijven en bestuurders

Activiteit 4.4 Verspreiden resultaten

Verspreiding van resultaten: ondersteuning op proces en aanpak (samenwerking, contractering, ontwerp/bouwproces) en businessmodel voor de start, tijdens uitvoering en na de realisatie binnen nieuw op te richten Social Labs in Midden Brabant.

Het social lab verbindt dus niet alleen praktijkpartners met elkaar, maar ook praktijk en onderzoek:

- Onderzoekers werken samen met praktijkpartners aan de vertaling van de verkregen kennis naar praktisch toepasbare instrumenten, zoals nieuwe kaders, modellen en methodieken.
- Praktijkpartners spelen ook een belangrijke rol in dataverzameling, de vertaling van kennis naar de praktijk, en de toepassing van nieuwe kennis in hun dagelijkse werkwijze.
- De onderzoekers integreren kennis en resultaten van de labs in (praktijk)onderwijscurricula, en in vervolg-onderzoek

WP4	
Activiteit 4.1 Monitoring en analyse	
monitoring en evaluatie	€190.000,00
Activiteit 4.2 Inrichten Community of Practice	
leiden community of practice	€30.000,00
Activiteit 4.3 Opschaling	

Opschaling plannen	€30.000,00
kennisuitwisseling	€2.000,00
Activiteit 4.4 Verspreiden resultaten	
digitale evaluatie	€23.668,00
Eindtotaal	€275.668,00

Titel: WP5: Projectmanagement en communicatie

Startdatum (maand): 1

Partners: Alle partners

Doelstelling en Activiteiten

In WP3 worden alle noodzakelijk activiteiten uitgevoerd om zeker te stellen dat project SMILE volgens planning en budget verloopt en de KPI's en resultaten worden behaald.

Activiteit 5.1 Projectmanagement

Het consortium stelt een geheel projectleider aan die verantwoordelijk is voor de algemene projectleiding. Daartoe behoren onder meer het organiseren van projectvergaderingen, bijeenkomsten en communicatie activiteiten. Belangrijke taak is ook het maken van operationele afspraken tussen de lokale Social Labs enerzijds en de kennisoverdracht naar het regionale sturingsmodel anderzijds. Ook het coördineren van de aansluiting tussen de verschillende projectonderdelen behoort tot de taken van de projectleider.

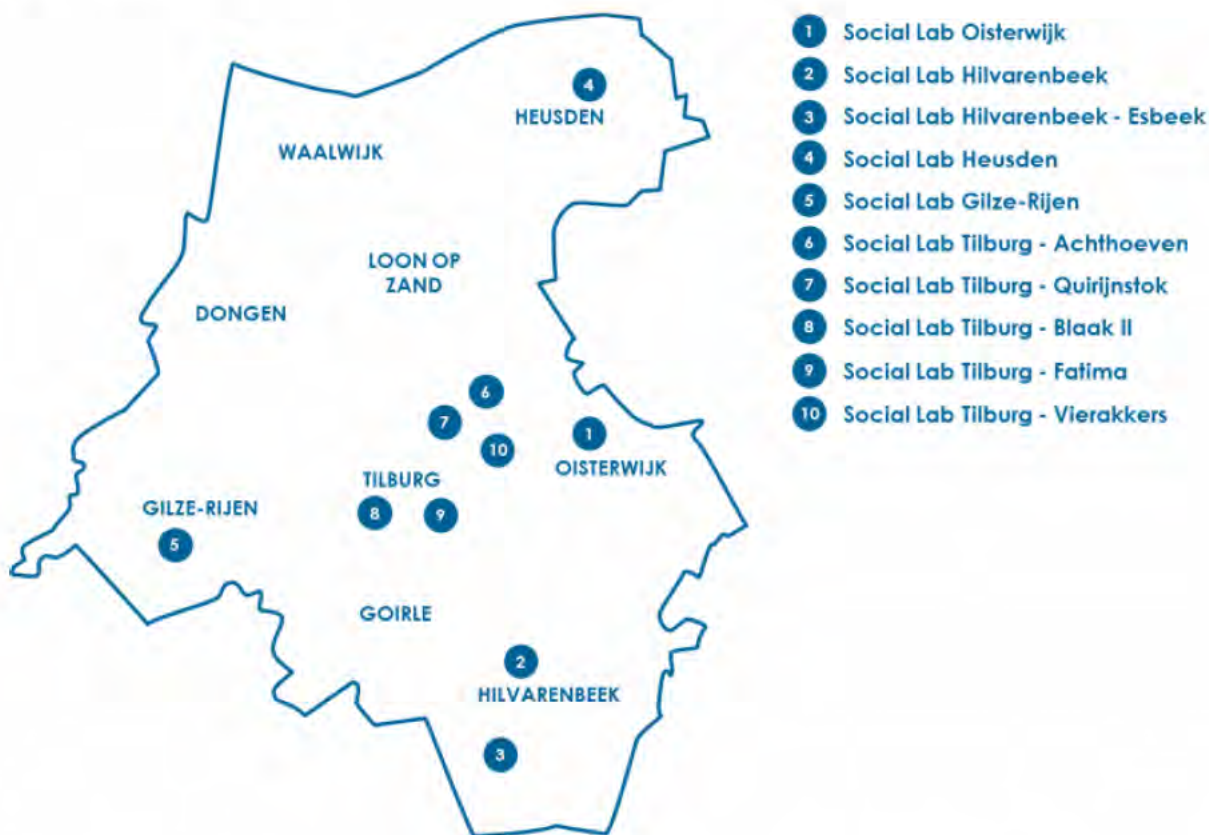
Voor het project wordt een stuurgroep ingesteld die viermaal per jaar bij elkaar komt om de voortgang te monitoren en afspraken te maken. Vanuit elk van de partners wordt een persoon afgevaardigd. De projectleider functioneert als secretaris van de stuurgroep.

Activiteit 5.2 Communicatie

Voor het project wordt een communicatiestructuur ontwikkeld. Een aantal partners heeft eigen budgetten voor communicatie – het betreft hier dan activiteiten in de eigen gemeente. De Social Labs worden ondersteund door een digitaal kennisplein; een webtool ter visualisatie van de besparingsmogelijkheden/-opbrengsten. De tool voorziet tevens in een interactieve website waarin social media een prominente plek inneemt.

WP5	
Algemeen	Totaal
aansturen werkpakketten	€20.000,00
Activiteit 5.1 Projectmanagement	
projectmanagement en administratie	€180.000,00
projectmanagement digitale omgeving	€23.668,00
Projectmanagement Hilverström	€25.000,00
Activiteit 5.2 Communicatie	
communicatie	€20.000,00
Eindtotaal	€268.668,00

4.2. Locatie

In deze experimentele omgevingen wordt op het concrete lokale wijkniveau gewerkt aan nieuwe en innovatieve oplossingen gericht op de verdere uitrol van energiebesparende maatregelen in de gebouwde omgeving. Door tegelijkertijd op regionaal niveau sturing te geven kan de kennis, ervaring en de leermomenten die binnen deze Social Labs op lokaal niveau wordt opgedaan, verder wordt uitgerold in de regio. Hiermee ontstaat een lerend netwerk voor de gehele regio midden-Brabant.

Om op gerichte manier de bovengenoemde Social Labs te laten landen in Midden-Brabant is gekozen voor een gefaseerde aanpak. Vanaf de startdatum van het project wordt begonnen met voorbereidingen voor de oprichting van Social Labs, waarna in verschillende werkpakketten verder invulling wordt gegeven aan het project.

4.3. Planning

4.3.1. Startdatum en einddatum

Startdatum 1 juni 2017, einddatum 31 mei 2020

4.3.2. Activiteitenplanning

De activiteiten zijn als volgt weer te geven:

		Jaar 1				Jaar 2				Jaar 3			
WP1	Periode	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	Activiteit 1.1: Plan van aanpak per social lab												
	Activiteit 1.2: Inrichten organisatiestructuur												
	Activiteit 1.3: Inrichten digitale omgeving												
		Jaar 1				Jaar 2				Jaar 3			
WP2	Periode	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	Activiteit 2.1: Wijkexcursie												
	Activiteit 2.2: De wijk onder de loep												
	Activiteit 2.3: Opstellen routekaart												
		Jaar 1				Jaar 2				Jaar 3			
WP3	Periode	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	Activiteit 3.1: Kick-off social labs												
	Activiteit 3.2: Programmering social labs												
	Activiteit 3.3: Projecten uitvoeren												
		Jaar 1				Jaar 2				Jaar 3			
WP4	Periode	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	Activiteit 4.1: Monitoring en analyse		Analyse		Analyse								
	Activiteit 4.2: Inrichten community of practice												
	Activiteit 4.3: Opschaling												
	Activiteit 4.4: Verspreiden resultaten												
		Jaar 1				Jaar 2				Jaar 3			
WP5	Periode	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	Activiteit 5.1: Projectmanagement	Tijdens de projectperiode wordt continu gerapporteerd											
	Activiteit 5.2: Communicatie												
		Webtool actief											

4.3.3. Uitgavenplanning per jaar

De uitgavenplanning per werkpakket is als volgt:

Uitgavenplanning				
	Jaar 1	Jaar 2	Jaar 3	Eindtotaal
WP 1	€ 110.550,60	€ 94.550,00	€ 64.706,60	€ 269.807,20
WP 2	€ 213.550,40	€ 203.560,00	€ 194.368,00	€ 611.478,40
WP 3	€ 256.880,00	€ 283.480,00	€ 320.644,00	€ 861.004,00
WP 4	€ 89.600,00	€ 105.500,00	€ 80.568,00	€ 275.668,00
WP 5	€ 120.580,00	€ 65.750,00	€ 62.338,00	€ 248.668,00
Eindtotaal	€ 791.161,00	€ 752.840,00	€ 722.624,60	€ 2.266.625,60

5. BUSINESS CASE

5.1.1 Business case SMILE; méér dan alleen financieel gewin

Zoals in hoofdstuk 2 van dit projectplan geschetst zijn er in Midden-Brabant grote ambities om de woningvoorraad te verduurzamen, maar ontbreekt het op dit moment aan een gezamenlijk business model. De huidige discussie over de haalbaarheid om in 2050 een volledig energie neutrale bebouwde omgeving gerealiseerd te hebben gaat vooral over de kosteneffectiviteit van energie renovaties van woningen. Vanuit verschillende hoeken wordt gesuggereerd dat de opbrengsten van energierenovaties niet opwegen tegen de kosten die de investeringen met zich meebrengen. “*Er is op dit moment geen rendabele businesscase te maken rondom energiebesparing en die gaat er voorlopig ook niet komen*” stelt [REDACTED] voorzitter van de Raad van Bestuur van Woonbron in de nieuwsbrief Platform 31 (november 2015). En ook het onderzoek ‘Op weg naar een klimaat neutrale woningvoorraad in 2050’ concludeert dat ‘*verschillende energie besparingsroutes geen financieel voordeel opleveren voor de samenleving als geheel*’.²

Uit onderzoek in opdracht van de VNG³ blijkt echter dat energie renovatieprojecten wel degelijk rendabel zijn voor alle betrokkenen. Belangrijk uitgangspunt hierbij is dat breder wordt gekeken dan alleen naar de kosten en baten in de levensduurverlenging van woningen. Ook belastingen, subsidies en sociale- en milieu effecten als comfort, verminderde uitstoot van CO2 en de gezondheidseffecten moeten in beschouwing worden genomen om een complete, integrale en volwaardige business case te kunnen opleveren. Vanuit dit perspectief ontstaat een nieuw, eigen business model gebaseerd op het principe van totale waardecreatie.

5.1.2 Een business model voor energie-innovaties

Het business model van project SMILE is opgebouwd rondom de gedachte van de ‘WEconomy’⁴. We leven in een tijd van maatschappelijke en economische transitie, waarbij streven naar duurzaamheid centraal staat. Netwerken zijn de economische configuraties van de toekomst. We hebben het over de WEconomy, de economie van ‘wij samen’. De WEconomy draait om zes principes:

1. Circulaire economie, waarin grondstoffen telkens opnieuw worden gebruikt;
2. Functionele economie, waarin de consument niet het product maar de functie koopt;
3. Bio-based economie, een verschuiving van fossiele grondstoffen naar biomassa;
4. Samenwerkingseconomie; nieuwe manieren van ruilen van producten en diensten;
5. Deeleeconomie; waarbij het niet draait om het bezit, maar om het delen ervan;
6. Zelfmaakeconomie, waarbij met behulp van 3D-printtechnologie veel zelf gemaakt wordt.

Deze principes vertalen zich in de businesscase SMILE, die uitgaat van een aantal uitgangspunten;

- Het creëren van waardecreatie. Bewoners, communities en gemeenschappen binnen een Social Lab delen eenzelfde collectief uitgangspunt. Een gezamenlijk belang en ambitie om een sociale, duurzame en energie-neutrale wijk gerealiseerd te krijgen staat voorop.
- Het kiezen van de juiste ontwerpelementen.
- Het ontwikkelen van een waarde propositie.
- Het vormgeven van een community. Dit is een belangrijk element van het business model van SMILE. Het bedenken en lanceren van aanbodgerichte oplossingen is stap één. Deze ideeën

² Op weg naar een klimaatneutrale woningvoorraad in 2050; Investeringsopties voor een kosteneffectieve Energievoorziening (Planbureau voor de leefomgeving, 2014)

³ Eindrapport Waardecreatie bij energie renovatieprojecten in de woningbouw (maart 2016)

⁴ Werken aan de nieuwe economie; Over de WEconomy, Nieuwe Business Modellen en Hybride Bankieren, Slow Management, juni 2015

daadwerkelijk geïmplementeerd krijgen en het collectieve idee in de lucht houden is de uitdaging.

Gebleken is dat de uitdaging om energie-innovaties daadwerkelijk in de gebouwde omgeving uitgerold te krijgen vooral een kwestie is van betere afstemming tussen aanbod en de creatie van een gerichte vraag. De uitdaging binnen SMILE ligt dan ook in het nog beter organiseren van aanbod naar een concrete realisatie op basis van de vraag. Het businessmodel voor SMILE kan visueel als volgt worden weergegeven.

5

Belangrijke uitdaging is om het beschikbare aanbod van energiebesparende maatregelen via een gerichte, op sociaal-maatschappelijke samenwerking gestaafde aanpak 'aan de man' te brengen. De businesscase richt zich met deze aanpak op een totale waardecreatie.

Vanuit deze integrale benadering, met een totale waardecreatie voor de samenleving als geheel als uitgangspunt, ontstaat voor het project SMILE een sluitende business case over verschillende niveaus. In deze business case wordt onderscheid gemaakt in drie categorieën van kosten en baten;

- De directe kosten en baten in de **smalle businesscase**; het niveau van de wijk
- De indirecte kosten en baten in de **breder businesscase**, het niveau van de regio;
- En de lastiger te kapitaliseren kosten en baten van **sociale- en milieu effecten**, zoals gezondheid, comfort en vermindering CO2 uitstoot.

De business case van SMILE laat zien dat er wel degelijk een gezamenlijk business model voor energie besparende maatregelen in de gebouwde omgeving gerealiseerd kan worden. Op basis van een integrale aanpak kunnen op elke van de drie niveaus de kosten en baten van energie investeringen inzichtelijk worden gemaakt. Uit evaluatie van gerealiseerde projecten en met cijfermatige onderbouwing blijkt dat de totale waardecreatie voor zowel corporaties, bewoners als overheden rendabel is.

5.2 De smalle business case; het niveau van de wijk

⁵ Werken aan de nieuwe economie; Over de WEconomy, Nieuwe Business Modellen en Hybride Bankieren, Slow Management, juni 2015

Binnen SMILE worden Social Labs ingericht in tien wijken in Midden Brabant met als doel om daadwerkelijk uitrol van energie-innovaties in de gebouwde omgeving te realiseren. De tien te ontwikkelen Social Labs zijn:

Gemeente	Social Lab
Oisterwijk	Oisterwijk
Hilvarenbeek	Hilvarenbeek
Hilvarenbeek	Esbeek
Heusden	Heusden
Gilze Rijen	Gilze Rijen
Tilburg	Blaak II
Tilburg	Quirijnstok
Tilburg	Achthoeven
Tilburg	Fatima
Tilburg	Vlierakkers

Uitgangspunt binnen de Social Labs is de interactie tussen stakeholders op wijkniveau. Door burgers, bedrijven en woningcorporaties op actieve manier met elkaar te verbinden, komt concrete samenwerking tot stand. Doel is de oplevering én uitvoering van complete en integrale energieplannen, om op deze manier de concrete uitrol van energie innovaties in de wijk gerealiseerd te krijgen (zie hoofdstuk 3.3).

Op wijkniveau zijn het de woningcorporaties (als eigenaar van huurwoningen) en bewoners (zowel huurders als woningeigenaren) die aan de lat staan voor het doen van investeringen. Hierbij lopen de investeringskosten voor het realiseren van energiebesparende maatregelen in de gebouwde omgeving vooruit op de baten.

	Partij	Kosten	Baten
Smalle business case	Woningcorporatie	Investering in renovatie	Huur
		Onderhoud na renovatie	Huurverhoging
		Algemene kosten na renovatie	
		Organisatiekosten renovatie	
	Bewoners (huur)	Huurverhoging	Verlaging energiekosten
	Bewoners (koop)	Eigen investering	Verlaging energiekosten

In de smalle businesscase op wijkniveau worden bij de uitvoering van energieprojecten alleen de directe kosten en baten voor de woningcorporatie en bewoners meegenomen, zonder belastingen.

5.3 De brede business case; het regionale niveau

Eén van de kerndoelen van SMILE is om de resultaten uit de individuele Social Labs te vertalen naar het regionale niveau. Het OP Zuid project kent een looptijd van drie jaar. Met de opgedane kennis en ervaring in deze drie jaar kan op regionaal niveau sturing worden geven en ontstaat een lerend netwerk voor de gehele regio Midden-Brabant.

In de brede businesscase op regionaal niveau zijn naast corporaties en bewoners ook gemeenten, regionale samenwerkingsverbanden en provincies belangrijke stakeholders. Kosten voor gemeenten en regionale samenwerkingsverbanden bestaan uit het (eventueel) beschikbaar stellen van subsidiebudgetten voor woningrenovaties en het opknappen van de buitenruimte. Daarnaast zijn er organisatiekosten (inzet medewerkers voor communicatie, beleid, advies). Aan de andere kant zijn er ook baten voor regionale overheden. Duurzame investeringen in vastgoed zal leiden tot hogere

vastgoedwaarde, wat zich vertaalt in een hogere OZB-afrachten. Daarnaast overstijgen de baten van gekapitaliseerde effecten van minder CO₂-uitstoot de kosten van inzet van personeel.

	Partij	Kosten	Baten
Brede business case	Woningcorporatie	BTW	Subsidies
		OZB belasting	
	Bewoners		Huursubsidie
	Gemeente	Subsidies / organisatiekosten	OZB
	Regionale samenwerkingsverbanden	Subsidies / organisatiekosten	Gekapitaliseerde CO ₂ -uitstoot
	Provincies	Subsidies / organisatiekosten	

5.4 De sociale en milieu effecten; maatschappelijk en economische opbrengsten;

Bij het opstellen van een integrale business case dienen ook neveneffecten als inkomensbelasting, werkgelegenheid, huursubsidie, comfort stijging, gezondheid en overlast bij renovatie te worden meegenomen. De gekapitaliseerde baten van sociale effecten van energie-investeringen zijn vooral bij bewoners hoog door een verbetering van hun comfort. Na gerealiseerde investeringen zullen bewoners meer wooncomfort ervaren door een combinatie van betere energievoorzieningen en lagere energierekeningen. Ook op gemeentelijk niveau (gekapitaliseerde baten van minder CO₂ uitstoot) en op het niveau van hogere overheden (minder luchtverontreiniging, warmteverlies) is sprake van aantoonbare winst.

	Partij	Kosten	Baten
Sociale en milieu effecten	Bewoners	Overlast bij uitvoering van renovatie	Comfortverbetering
			Verbetering gezondheid
			Huursubsidie
	Gemeente		Vermindering CO ₂ -uitstoot
			Verbetering leefbaarheid
	Hogere overheden		Verbetering luchtkwaliteit

5.5 Saldo maatschappelijk rendement energie-investeringen gebouwde omgeving

Naast de kwalitatieve onderbouwing van de businesscase blijkt, mede op basis van cijfers van VNG, dat een gezamenlijke businesscase voor energie-investeringen in de gebouwde omgeving ook op kwantitatief niveau sluitend is. Uit vergelijkend onderzoek naar vier grootschalige renovatieprojecten in Haarlem, Breda, Kerkrade en Nijmegen blijkt dat het sociaal aan maatschappelijk rendement positief is.

Het model is gebaseerd op een totale som van kosten en baten van corporaties, bewoners, gemeenten en overige overheden.

Corporaties

Corporaties maken verschillende afwegingen bij hun besluitvorming om duurzaam te investeren in hun vastgoed. Het verbeteren van comfort, energie labels en woningen, het verhogen van bewonerstevredenheid en het veiligstellen van financiële inkomsten zijn belangrijkste overwegingen. Dit levert forse investeringskosten met zich mee. Op basis van een vergelijking van de vier referentieprojecten blijkt dat de jaarlijkse baten voor corporaties van grootschalige uitrol van energie-innovaties positief is. De gemiddelde jaarlijkse kosten bedragen € 4.127, terwijl de gemiddelde jaarlijkse baten uitkomen op € 4.905. Het positief saldo is daarmee € 778, waarmee blijkt dat de investering rendabel is.

Partij	Doel	Effect	Kosten gemiddeld	Baten gemiddeld
Corporatie	Verbeteren comfort	Investering	€ 872	
	Verbeteren energielabel	Investering	€ 770	
	Verbeteren woningen	BTW	€ 355	
	Verbeteren woningen	Organisatiekosten	€ 134	
	Financiële dekking	Subsidie		€ 88
	Financiële dekking	Huurverhoging		€ 525
	Bewonerstevredenheid	Vergoeding overlast	€ 4	
	Verhuur aan doelgroep	Huur		€ 4.292
	Verhuur aan doelgroep	Algemene kosten	€ 821	
	Verhuur aan doelgroep	Onderhoud	€ 1.154	
	Verhuur aan doelgroep	OZB belasting	€ 18	
TOTAAL			€ 4.127	€ 4.905

Bewoners

Bij bewoners kan onderscheid worden gemaakt tussen huurders en woningeigenaren. Voor beide doelgroepen geldt dat het beperken van woonlasten, het realiseren van energiebesparing, het vergroten van woongenot en uiteindelijk ook het realiseren van gezondheid (door verbetering van binnenklimaat) belangrijke doelen zijn. Effecten van deze maatregelen zijn stijging van huurverhoging, verlaging van de energierekening en algemene verbetering van het woongenot. Op basis van een vergelijking van de vier referentieprojecten blijkt dat ook voor bewoners de baten van energie-investeringen onder aan de streep een positief saldo laten zien:

Partij	Doel	Effect	Kosten gemiddeld	Baten gemiddeld
Bewoners	Beperken woonlasten	Huurverhoging	€ 525	
		Huurtoeslag bij huurverhoging		
	Energiebesparing	Verlaging energierekening		€ 84
	Woongenot	Comfortverbetering		€ 476 ⁶
	Woongenot	Overlast tijdens renovatie	€ 25	€ 321
	Gezondheid	Verbetering binnenklimaat		€ 4
TOTAAL			€ 550	€ 920

Gemeenten

Gemeenten zetten voornamelijk in op het realiseren van maatschappelijke en sociale doelen. Hoewel deze moeilijker te kwantificeren zijn, kunnen toch cijfermatige kosten inzichtelijk worden gemaakt voor de onderdelen CO₂-reductie, het stimuleren van werkgelegenheid of het faciliteren van renovatie. Baten voor gemeenten zijn vooral een verhoging van de OZB-inkomsten, een kwantificeerbare verlaging van CO₂-uitstoot en een vermindering van bijstandsuitkeringen doordat meer mensen ingezet kunnen worden op de arbeidsmarkt. Het totaal aan kosten is bij gemeenten iets hoger dan het totaal aan baten, maar is verantwoordbaar vanuit het maatschappelijk belang en wordt gecompenseerd door het positieve saldo bij corporaties en bewoners.

Partij	Doel	Effect	Kosten gemiddeld	Baten gemiddeld
--------	------	--------	------------------	-----------------

⁶ Deze baten zijn gekapitaliseerd op basis van de gemiddelde huurwaarde stijging (€1,-/maand) behorende bij de stijging per WWS-punt.

Gemeenten	CO2-reductie	Verlaging CO2-uitstoot		€ 17
	Stimuleren werkgelegenheid	Vermindering bijstandsuitkeringen		€ 105
	Financiële dekking	OZB belasting		€ 18
	Stimuleren renovatie	Subsidie	€ 43	
	Faciliteren renovatie	Investering	€ 133	
	Faciliteren renovatie	Investering	€ 23	
TOTAAL			€ 199	€ 140

Business case social lab

Het opzetten van wijkgebonden social labs zijn nodig als voorinvestering om te komen tot een marktvraag naar energiebesparende maatregelen. Het opzetten van social labs vraagt om investeringen die zichzelf op korte termijn niet direct terugverdienen. Door de innovatie aanpak zijn exacte uitkomsten op voorhand niet direct te voorspellen. Echter, zoals dit hoofdstuk heeft aangetoond zijn financiële opbrengsten niet de primaire doelstelling van het project, maar wordt beoogd per social lab maatschappelijk rendement te realiseren met veel indirecte opbrengsten.

De diverse social labs kunnen elk op basis van unieke waardeproposities tot afzonderlijke marktproductcombinaties leiden die afgenomen kunnen worden bij (lokaal) MKB. Elk social lab leidt op haar beurt dus tot een eigen business case, die lokaal en met alle stakeholders samen wordt ontwikkeld.

5.6 Risicofactoren, afhankelijkheden, randvoorwaarden

Hoewel uit bovenstaande blijkt dat SMILE een rendabele businesscase kan overleggen, waarbij op basis van een totale waardecreatie een positief saldo kan worden gecreëerd, is er toch een aantal risicofactoren te benoemen. Deze zijn schematisch weergegeven in onderstaande tabel.

<i>Risicofactoren</i>	<i>Mate van impact op het project (groot, middel, klein)</i>	<i>Oplossingsscenario</i>
Bereidheid van particuliere bewoners om te investeren in duurzame maatregelen is (groten)deels afhankelijk van het beschikbaar stellen/komen van subsidies en/of financieringsmogelijkheden	Middel	Eén van de grote drempels van bewoners om te investeren in structurele duurzaamheidsmaatregelen is de hoge investeringskosten aan de voorkant en lange terugverdientijd. Dit onderwerp is geborgd in de regionale deal die als vliegwielt voor het verwerven van subsidies fungeert
Daling van de energieprijzen kan de businesscase voor SMILE onder druk zetten.	Groot	Een belangrijk argument voor investeerders is dat de investering zich terugverdient door een lagere energienota. Bij sterke en structurele daling van de energieprijzen komt dit argument onder druk te staan. De kans op substantiële daling wordt klein geacht. Belangrijk is om te kijken naar langjarige ontwikkeling op basis van een totale waardecreatie.
Social Labs leveren geen generieke leermomenten op	Klein	Het idee achter project SMILE is om de kennis die op lokaal niveau wordt opgedaan in de Social Labs, te vertalen en verder uit te rollen op regionaal niveau. Een

		risico is dat er geen generieke, algehele kennis gegenereerd kan worden vanwege de kleinschalige maatwerkaanpak. Dit risico wordt echter klein geacht en kan op basis van regionale sturing worden gemanaged.
--	--	---

6. AANSLUITING BIJ DE OPZUID PROGRAMMADOELSTELLINGEN

6.1 Projectbijdrage aan OP-Zuid doelstelling 4F1

Binnen de investeringsprioriteit "Onderzoek, innovatie en gebruik van low-carbon technologie" kent het OP-Zuid één specifieke doelstelling, namelijk het stimuleren van innovatie gekoppeld aan slimme uitrol van koolstofarme technologieën en instrumenten gericht op de gebouwde omgeving. Dit resulteert in de praktijktoepassing van innovaties in initiatieven die direct bijdragen aan energiebesparing en reductie van CO₂-uitstoot in Zuid-Nederland en bovendien fungeren als hefboom voor een versnelde uitrol op grote schaal.

In dit hoofdstuk wordt toegelicht hoe het project bijdraagt aan deze doelstelling en hoe de slimme uitrol van koolstofarme technologieën binnen Social Labs gestimuleerd wordt ten gunste van de gebouwde omgeving. In de vorige hoofdstukken is al aan de orde gekomen dat technologische innovatie niet zonder sociale innovatie kan. In de volgende paragraaf wordt de aansluiting van het project met de diverse doelstellingen beschreven.

De slimme uitrol van innovatieve koolstofarme technologieën en instrumenten in de gebouwde omgeving	De gebouwde omgeving is een cruciale sector voor duurzame doelstellingen zoals CO ₂ -reductie, materiaalgebruik terugdringen en verduurzamen van energieverbruik. Dit project is gericht op het vinden van ideale markt product combinaties, die binnen Social Labs tot stand worden gebracht. Door het gebruik van Social Labs worden de wensen van en voorwaarden waaronder woningeigenaren duurzame oplossing willen implementeren duidelijk en kan er een afgestemd aanbod worden gedaan, waarin breed gedragen technologische innovaties geïmplementeerd worden. Hiermee wordt de uitrol van technologische innovaties slim ingericht. Welke technieken per worden toegepast, valt op vaarhand te zeggen. De kracht van Social Labs is dat de techniek per wijk kan verschillen. Door de breed gedragen wenselijk hiervan is de impact echter groot.
Het project is gericht op het testen, demonstreren of de eerste toepassing van innovaties in een operationele omgeving (art 5.3 1c SZN2014-2020)	Sociale labs zijn wijkgebonden en worden zo dicht mogelijk bij de woningeigenaren geplaatst. Hierdoor ontstaat een idee van eigenaarschap bij woningbezitters. Ze kunnen zelf invloed uitoefenen op de methode waarop hun eigen gebouwde omgeving verduurzaamd wordt. Social Labs zijn experimenteel; dit betekent dat er binnen de verschillende Social Labs gepioneerd wordt met diverse technologische innovaties. De nadruk ligt hierbij op een slimme aanpak in de hele duurzaamheidsketen. Binnen de Social Labs wordt met alle stakeholders binnen de keten gemonitord welke aanpak wenselijk is en wat werkt. Succesvolle aanpakken worden gedemonstreerd en kunnen met andere Social Labs gedeeld worden.
Het project is gericht op de gebouwde omgeving (art 5.3 1d SZN2014-2020)	Centraal in de Social Labs staat de uitdaging om de gebouwde omgeving te verduurzamen. Door de Social Labs wijkgebonden in te richten, wordt het vraagstuk letterlijk in de gebouwde omgeving geplaatst. De uitdaging wordt daardoor voor woningeigenaren tastbaar. De deelnemers aan de Social Labs richten zich

	op het verduurzamen hun eigen woning en de wijk waarin ze wonen. Social Labs vormen daarmee de motor om de gebouwde omgeving van onderop te verduurzamen en de wijk een kwalitatieve impuls te geven. Binnen Social Labs worden alle wijkgebonden stakeholders meegenomen: aannemers, bouwbedrijven, aanbieders van duurzame bouwconcepten, gemeenten, woningeigenaren, woningbouwcoöperaties, bewoners. Het uiteindelijke doel is opwerken naar een energie-neutrale gebouwde omgeving in Brabant. De deelnemende Brabantse gemeenten zetten zich in om te komen tot een energie-neutrale gebouwde omgeving in 2050. Wanneer binnen dit project wordt gesproken over de gebouwde omgeving, dan worden daarmee de proeflocaties binnen de regio Hart van Brabant bedoeld.
Het project is gericht op het aanwenden van koolstofarme technologie in een of meerdere facetten van het energiesysteem (art 5.3 1e SZN2014-2020)	In de Social Labs worden diverse technologische innovaties als input gebruikt om de wijk te verduurzamen. Welke innovaties dat zijn hangt sterk af van de wensen van de woningeigenaren en welke markt-product combinaties als wenselijke oplossing worden benoemd. Per Social Lab kan dit verschillen. Door de toepassing van wijkgerichte technologische innovaties ontstaat een energiesysteem wat buurtgebonden wordt gedragen.
Het project is gericht op verdere implementatie van het product, proces of dienst na afloop van het project (art 5.3 1f SZN2014-2020)	De verschillende Social Labs vormen met elkaar een kennisnetwerk. Het project is erop gericht om de kennis opgedaan in verschillende Social Labs te ontsluiten en te delen. Met de kennis die uit diverse Social Labs wordt opgedaan moet het duidelijk worden welke <i>triggers</i> bij woningeigenaren leiden tot het verduurzamen van hun woning. Social Labs kunnen daarna efficiënter worden ingericht en ook op andere plaatsen geïmplementeerd worden.

6.2 Duurzaamheidstoets People Planet Profit

Duurzame ontwikkeling – in termen van People, Planet, Prosperity/Profit – vormt een overkoepelend kader voor de ambities van het landsdeel Zuid. Eén van de pijlers van de EU2020-strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei is de transitie naar een competitieve koolstofarme economie. Door een combinatie van innovatie en meer efficiënt gebruik van onze hulpbronnen leidt deze transitie tot groene groei, met een zo gering mogelijke druk op het milieu en natuurlijke hulpbronnen. De stijgende vraag naar en stijgende prijzen voor energie en grondstoffen laten de aandacht voor en urgentie van groene groei alleen maar toenemen. Het project stroomversnelling sluit hierop aan.

De introductie van vernieuwende technieken en processen, evenals het naar de praktijk brengen van state of art bestaande technieken (slimme uitrol) is een noodzakelijke voorwaarde voor het bereiken van de gestelde energie- en CO2 doelen. Uiteindelijk is grootschalige uitrol van (innovatieve en bewezen) toepassingen nodig om tot daadwerkelijke verandering te komen. Om doorontwikkelde innovaties te begeleiden in de richting van een dergelijke toepassing op grote schaal zijn praktijktesten en demonstratieprojecten een noodzakelijke stap, ook wel 'meters voorbereiden'. Meer specifiek kan worden gesteld dat op basis van 'People Planet Profit' de onderstaande effecten verwacht worden:

People:

- Verbetering woongenot huizenbezitters. Door zowel grootschalige als kleinschalige ingrijpen binnen en buiten de woning wordt het wooncomfort verhoogd;
- Bewustwording van de mogelijkheden tot het realiseren van Nul op de Meter woning;
- Drempelverlaging van duurzame investeringen.

Planet:

- Emissie besparing en CO2 reductie;
- Efficiënt gebruik van nieuwe en duurzame bronnen van energie;
- Materiaalbesparing door industriële aanpak en slimme uitrol.

Profit:

- Lagere energierekening bij woningeigenaren;
- Impuls voor lokale MKB en installateurs;
- Creëren van werkgelegenheid in de voor de gehele keten binnen de bouw en duurzame energie sector.

Plaats en moment van het effect	Aard van het effect			
		People	Planet	Profit
	Hier en nu	Positief	Positief	Positief
		Negatief	Negatief	Negatief
		Neutraal	Neutraal	Neutraal
Later	Later	Positief	Positief	Positief
		Negatief	Negatief	Negatief
		Neutraal	Neutraal	Neutraal
Elders	Elders	Positief	Positief	Positief
		Negatief	Negatief	Negatief
		Neutraal	Neutraal	Neutraal

Het project voorstel sluit in het 'hier en nu' aan bij het element 'people' van de Telos duurzaamheidstoets. Het samenwerkingsverband zorgt voor ontwikkeling en innovatie voor alle betrokken projectpartners binnen de gehele bouwketen van producent tot eindgebruiker van overheid tot gebouweigenaar. Ondernemerschap, winstgevendheid en economische groei resulteren in versterking van de regio en de middelen om te investeren in 'people en planet'.

6.3 Score op outputindicatoren *Neem onderstaande tabel op in het projectplan met de streefwaarde per indicator per einde van de projectperiode. Licht toe hoe u tot de streefwaarde bent gekomen (art 2.2 1e/art 3.3 1f/art 4.3 1f/art 5.3 1g SZN2014-2020).*

ID	Indicator	Thema	Streefwaarde
CO3 0	De extra capaciteit van hernieuwbare energieproductie	4F	0,225 MW
PS3	Aantal demonstraties gericht op de 'slimme uitrol' van koolstofarme technologie in de gebouwde omgeving	4F	10

Het aantal demonstraties is 10, hetgeen overeenkomt met het aantal social labs.

De relevante indicator gaat helaas over MW aan extra capaciteit hernieuwbare energieproductie.

Uiteraard zal het project in wijken direct resulteren in het plaatsen van meer zonnepanelen. Maar vooral de CO2 reductie zal aanzienlijk zijn, daarom hieronder een extra berekening:

Berekening CO2 reductie

		Deelnemers	conversie	CO2	aantal jaar	CO2 reductie
	Wijken	per wijk	factor	[ton/won/jaar]		[ton/jaar]
huidige aanpak 3 jaar	10	30	13%	0,5	3	58,5
Social Lab 3 jaar	10	75	20%	1,5	3	675
Hefboom						11,5
opschaling komende jaren	30	75	25%	1,5	5	4218

Er vanuit gaande dat 10% van de deelnemers middels PV energie gaat opwekken, waarbij een gemiddelde installatie 3000Wp groot is, levert het project direct 225.000kW op aan extra capaciteit.

6.4 Verantwoording dat project voldoet aan de vereisten van de regeling provinciale cofinanciering

De vereisten voortkomende uit artikel 1.7b van de regeling provinciale cofinanciering luiden als volgt:

- Het project wordt uitgevoerd in Zuid-Nederland en komt ten goede aan de provincie Noord-Brabant.

Dit is in SMILE het geval: alle deelnemers zijn gevestigd in Noord-Brabant en alle activiteiten vinden in Brabant plaats. Het project is gericht op:

- ontwikkeling van nieuwe producten, productieprocessen of diensten; of,
- het met concrete faciliteiten ondersteunen van nieuwe producten, productieprocessen of diensten;

Het MKB maakt aantoonbaar onderdeel uit van het project. Partners zijn De Twee Snoeken en Bureau77, beide vallen onder de MKB definitie.

2 Een project komt ten goede aan de provincie Noord-Brabant als bedoeld in het eerste lid, onder c, indien:

- meer dan de helft van de subsidiabele kosten wordt gemaakt door projectpartners die zijn gevestigd in de provincie Noord-Brabant; en,
- de resultaten van het project overwegend zijn gericht op de provincie Noord-Brabant.

Dit is in SMILE het geval: alle deelnemers zijn gevestigd in Noord-Brabant en alle activiteiten vinden in Brabant plaats.

De bepalingen over elektrische laadinfrastructuur zijn niet van toepassing.

7. BEGROTING

7.1. Projectkosten

Informatie over de subsidiabele kosten is te vinden in de toelichting bij artikel 1.3, 1.4 en 1.5 van de Regeling Europese EZ-subsidies (WJZ / 15083650).

7.1.1. Begroting per kostensoort *Per deelnemer in onderstaand format*

Begroting per kostensoort	Regio Hart van Brabant	Gemeente Tilburg	Tilburg University	De Twee Snoeken B.V.
Loonkosten plus vaste percentages			€ 245.000	€ 454.425,60
Loonkosten o.b.v. IKS				
Loonkosten o.b.v. EU tarieven				
Uren op basis van vast tarief				
Afschrijvingskosten				
Grondkosten				
Overige kosten derden	€ 400.000	€ 800.000		
Overige bijdragen in natura				
Opbrengsten (-/-)				
TOTAAL subsidiabele kosten				
Niet subsidiabele kosten				
TOTALE PROJECTKOSTEN	€ 400.000	€ 800.000	€ 245.000	€ 454.425,60

Begroting per kostensoort	Hilverstroom	Bureau '77	TOTAAL
Loonkosten plus vaste percentages	€ 80.000	€ 67.200	€ 846.625,60
Loonkosten o.b.v. IKS			
Loonkosten o.b.v. EU tarieven			
Uren op basis van vast tarief			
Afschrijvingskosten			
Grondkosten			
Overige kosten derden	€ 220.000		€ 142.000.000
Overige bijdragen in natura			
Opbrengsten (-/-)			
TOTAAL subsidiabele kosten			
Niet subsidiabele kosten			
TOTALE PROJECTKOSTEN	€ 300.000	€ 67.200	€ 2.266.625,60

7.1.2. Toelichting op de loonkosten

Voor alle deelnemers die loonkosten maken is voor de loonkosten methodiek 'a' gebruikt. In onderstaande tabel is per partner het aantal uren maal tarief opgenomen. Loonkosten worden gemaakt door De Twee Snoeken (integraal uurtarief € 59,17), Hilverstroom (integraal uurtarief € 83,-) en Bureau '77 (integraal uurtarief € 75,-). De loonkosten van Tilburg University bestaan uit de loonkosten voor de inzet van een onderzoeker en hoogleraar in het project.

7.1.3. Toelichting op de overige begrotingsposten

Overige kosten derden

De overige kosten derden bestaan uit een groot aantal posten, verdeeld over Regio Hart van Brabant, gemeente Tilburg en Hilverström. Het gaat daarbij zowel om inhuur van personen als om directe kosten voor communicatie, verbruik materialen en inkoop van onderzoek.

7.2. Financiering

7.2.1. Financiering per deelnemer

Begroting per financieringsbron	Regio Hart van Brabant		
Eigen bijdrage	€ 200.000,00	50,00%	proportioneel
Provinciale co-financiering	€ 60.000,00	15,00%	proportioneel
Gevraagde subsidie OPZuid	€ 140.000,00	35,00%	proportioneel
Totaal financiering subsidiabele kosten	€ 400.000,00	100,00%	

Begroting per financieringsbron	Gemeente Tilburg		
Eigen bijdrage	€ 400.000,00	50,00%	proportioneel
Provinciale co-financiering	€ 120.000,00	15,00%	proportioneel
Gevraagde subsidie OPZuid	€ 280.000,00	35,00%	proportioneel
Totaal financiering subsidiabele kosten	€ 800.000,00	100,00%	

Begroting per financieringsbron	Universiteit Tilburg		
Eigen bijdrage	€ 122.500,00	50,00%	proportioneel
Provinciale co-financiering	€ 36.750,00	15,00%	proportioneel
Gevraagde subsidie OPZuid	€ 85.750,00	35,00%	proportioneel
Totaal financiering subsidiabele kosten	€ 245.000,00	100,00%	

Begroting per financieringsbron	De Twee Snoeken		
Eigen bijdrage	€ 227.212,80	50,00%	proportioneel
Provinciale co-financiering	€ 68.163,84	15,00%	proportioneel
Gevraagde subsidie OPZuid	€ 159.048,96	35,00%	proportioneel
Totaal financiering subsidiabele kosten	€ 454.425,60	100,00%	

Begroting per financieringsbron	Bureau 77		
Eigen bijdrage	€ 33.600,00	50,00%	proportioneel
Provinciale co-financiering	€ 10.080,00	15,00%	proportioneel
Gevraagde subsidie OPZuid	€ 23.520,00	35,00%	proportioneel
Totaal financiering subsidiabele kosten	€ 67.200,00	100,00%	

Begroting per financieringsbron	Hilverstroom		
Eigen bijdrage	€ 150.000,00	50,00%	proportioneel
Provinciale co-financiering	€ 45.000,00	15,00%	proportioneel
Gevraagde subsidie OPZuid	€ 105.000,00	35,00%	proportioneel
Totaal financiering subsidiabele kosten	€ 300.000,00	100,00%	

7.2.2. Toelichting op de projectfinanciering

In bovenstaande tabellen zijn de eigen bijdrage, gevraagde provinciale cofinanciering en OPZUID-subsidie per partner uitgesplitst. Alle partners financieren de eigen bijdrage uit eigen middelen. Dit geldt zowel voor de in-cash als in-kind bijdragen.

Het is belangrijk om te vermelden dat iedere deelnemer zelf garant staat in het geval de 15% cofinanciering vanuit Noord Brabant niet verkregen wordt. Het niet verkrijgen van Noord-Brabantse cofinanciering heeft geen gevolgen voor een sluitende begroting.

8. STAATSSTEUN

8.1 Staatssteun

Het onderwerp staatssteun is voor Hart van Brabant in dit project niet van toepassing, zoals gesteld wordt in de definitie van staatssteun door ondernemingen.

Om te beoordelen of in een project sprake is van staatssteun, worden de volgende criteria gehanteerd (art. 107 lid 1 VWEU):

- Er worden staatsmiddelen verleend;
- Deze staatsmiddelen worden verstrekt aan een onderneming;
- Deze staatsmiddelen verschaffen een economisch voordeel dat niet via normale commerciële weg zou zijn verkregen (non-marktconformiteit);
- De maatregel is selectief: het geldt voor één of enkele ondernemingen, een specifieke sector/regio;
- De maatregel vervalst de mededinging (in potentie) en (dreigt te) leiden tot een ongunstige beïnvloeding van het handelsverkeer in de EU.

In de Algemene Groepsvrijstellingsverordening (AGVV) zijn categorieën staatssteun opgenomen die met de interne markt verenigbaar zijn verklaard. Als steun voldoet aan de voorwaarden van die verordening is een kennisgeving aan de Europese Commissie dat de betreffende steun wordt verstrekt op basis van die verordening voldoende en kan geoorloofd staatssteun worden verleend. Het project voldoet aan de criteria voor staatssteun die met de interne markt verenigbaar is. Hierop wordt hierna dieper ingegaan.

8.2 Mogelijkheden AGVV

In deel 4 van de AGVV zijn de vrijstellingen opgenomen die gelden voor OO&I-steun. Voor de specifieke doelstelling 4.F Koolstofarme economie van het OP Zuid moet specifiek worden voldaan aan de voorwaarden in artikel 25 'Steun voor onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten' van de AGVV. Daarin is opgenomen dat steun mag worden verleend aan onder andere kosten voor personeel voor zover die gebruikt wordt voor een onderzoek, als sprake is van fundamenteel onderzoek, industrieel onderzoek dan wel experimentele ontwikkeling.

De projectactiviteiten die worden uitgevoerd binnen voorliggend projectplan behoren tot de categorie industrieel onderzoek en experimentele ontwikkeling. Onder experimentele ontwikkeling wordt het volgende verstaan:

Experimentele ontwikkeling bestaat uit 'het verwerven, combineren, vormgeven en gebruiken van bestaande wetenschappelijke, technologische, zakelijke en andere relevante kennis en vaardigheden, gericht op het ontwikkelen van nieuwe of verbeterde producten, procedés of diensten.' Dit kan ook activiteiten omvatten die gericht zijn op de conceptuele formulering, de planning en documentering van alternatieve producten, procedés of diensten. Experimentele ontwikkeling kan prototyping, demonstraties, pilotontwikkeling, testen en validatie omvatten van nieuwe of verbeterde producten, procedés of diensten in omgevingen die representatief zijn voor het functioneren onder reële omstandigheden, met als hoofddoel verdere technische verbeteringen aan te brengen aan producten, procedés of diensten die niet grotendeels vast staan. Dit kan de ontwikkeling omvatten van een commercieel bruikbaar prototype of pilot die noodzakelijkerwijs het commerciële eindproduct is en die te duur is om te produceren alleen met het oog op het gebruik voor demonstratie- en validatiedoeleinden.

8.3 Staatssteunanalyse

De R&D activiteiten binnen dit project hebben het karakter van onderzoek naar mogelijkheden voor nieuwe business modellen, technieken en services (industrieel onderzoek) en prototype ontwikkeling, pilotontwikkeling en testen van een nieuw product en diensten (experimentele ontwikkeling).

Voor experimentele ontwikkeling en industrieel onderzoek is op basis van artikel 25 van de AGVV een steunintensiteit van 25% toegestaan. Dit percentage kan op basis van de voorwaarden van artikel 25 van de AGVV worden verhoogd:

- Het project behelst samenwerking
- Binnen voorliggend project is sprake van samenwerking tussen bedrijven, waarvan een aantal partijen behoren tot het MKB (De Twee Snoeken, Bureau '77), overheidspartijen (Regio Hart van Brabant, gemeente Tilburg), een corporatie (HilverStroom) en een kennisinstelling (Tilburg University). Deze bedrijven dragen ieder een deel van de projectkosten, maar geen van de bedrijven draagt meer dan 70% van de projectkosten.

De maximale steunruimte voor alle partners is vastgesteld op 50%. Op basis van de begroting en verdeling tussen de partners blijft de gevraagde steun voor het project en per partner daarmee onder de maximaal toegestane steunintensiteit op basis van artikel 25 van de AGVV.

9. AANBESTEDEN

De deelnemende gemeenten in het project SMILE en Regio Hart van Brabant als gemeenschappelijke regeling zijn als overheden aanbestedingsplichtig en daarmee te bestempelen als aanbestedende diensten. De gemeenten houden voor het in de markt uitzetten van opdrachten (kosten zoals begroot onder de post kosten derden) hun eigen aanbestedingsbeleid aan. Het aanbestedingsbeleid van deze gemeenten voldoet aan de aanbestedingswet.

Overige partners houden zich aan hun eigen inkoopbeleid indien aanwezig. Bij het inkopen van producten en/of diensten worden in alle gevallen de principes van sound financial management gevolgd.

10. AO/IC

In project SMILE werken overheden, ondernemers en bedrijven, en overige instellingen samen in Midden-Brabant. Het project SMILE ambieert een transparante, inzichtelijke en kwalitatieve projectmanagementorganisatie te creëren, hetgeen een significant deel van de tijd en aandacht van het totale project vraagt. De administratieve organisatie/interne controle (AO/IC) van SMILE is in dit hoofdstuk uitgewerkt in uitgangspunten, waardoor de inrichting van de projectorganisatie duidelijk is en dat functiescheiding bepaald is.

De projectaanvrager

Zes partners vormen het samenwerkingsverband van de projectaanvrager. Door mede in administratieve vormen hun commitment te tonen, geven de projectpartners aan de resultaten van het project significant te beschouwen. Deze administratieve commitment blijkt onder andere uit de samenwerkingsovereenkomst, welke het projectplan, de business case en de verantwoordelijkheden die daaruit voortvloeien vastlegt aan de partners. Ook de rechtmatige besteding van financiële middelen en de verantwoording hiervan zijn vastgelegd in de samenwerkingsovereenkomst.

Penvoerderschap

Voor het samenwerkingsverband treedt de Regio Hart van Brabant op als penvoerder. De Regio Hart van Brabant gaat, in overeenstemming met de projectpartners, het project adequaat sturen om daarmee aan de eisen te voldoen die gesteld worden aan de AO/IC. Een neven doel van de werkwijze van de penvoerder is een zo goed mogelijke integratie van de verschillende werkprocessen van de betrokken partners. Om deze integratie goed te kunnen laten plaatsvinden, zal een projectmanager aangesteld worden. Regio Hart van Brabant is als penvoerder en eindbegunstigde eindverantwoordelijk voor het project richting de subsidieverstrekker.

Projectgroep

De projectmanager van de penvoerder en de per werkpakket aangestelde projectleiders, welke elk een projectpartner vertegenwoordigen, vormen samen de **projectgroep**. In hoofdstuk vier zijn de verantwoordelijken partners per werkpakket aangeduid. De voortgang van de projectactiviteiten, die gedurende het gehele project onder de verantwoordelijkheid van de projectpartners vallen, zal worden gecontroleerd door de werkpakketprojectleider. Deze controle van de werkpakketprojectleiders behelst het controleren van de voortgang van het project rond de planning, financiële en inhoudelijke voortgang, maar ook het sturen op kennisoverdracht tussen projectmedewerkers en het op tijd aandragen van knelpunten.

De projectmanager zit elke maand een projectgroep voor. Deze projectmanager beheert ook de voortgangs- en eindrapportages samen met de werkpakketprojectleiders en geeft opdracht aan de projectadministratie, om richting de subsidieverstrekker de voortgang juist te kunnen communiceren. De projectgroep die elke maand door de projectmanager wordt voorgezeten, bespreekt de voortgang van het project. Vanuit deze AO/IC staan de volgende agendapunten op de planning:

- Voortgang kosten, uitgaven en urenbesteding;
- Gerealiseerde kosten in relatie tot de begroting;
- Inkoop- / aanbesteding;
- Planning rapportagemomenten;
- Planning van de activiteiten in relatie tot het projectplan.

Binnen de organisatie van de projectpartners wordt gestuurd op (niet-limitatief):

Externe opdrachten:

- Dat externe opdrachten volgens de aanbestedingsregels worden uitgezet (indien nodig);
- Dat externe opdrachten verstrekt worden in lijn met het projectplan dat ingediend wordt binnen OPZuid;

- Dat ondertekening van externe opdrachten gebeurt in samenspraak met de projectgroep;
- Dat ondertekening van externe opdrachten geschiedt door de binnen de projectpartner daartoe bevoegd persoon en een tekenbevoegd persoon (indien niet dezelfde persoon);
- Betaling van facturen plaatsvindt door ondertekening facturen door intern projectleider en tekenbevoegd persoon (indien niet dezelfde persoon).

Rapportage technisch:

- Inhoudelijke informatievoorziening ten behoeve van rapportagemomenten OPZuid;
- Controle van en sturing op gerealiseerde kosten in relatie tot de begroting;
- Ondertekening urenstaten (geparafeerd door medewerkers en leidinggevende);
- Borgen promotie- en publiciteitsvereisten OPZuid;
- Uitzetten van offertes in relatie tot aanbesteding (indien nodig).

Projectadministratie en urenregistratie

De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het project wordt gedeeld onder de partners. De partners zullen op basis van de uitvoering verantwoording geven aan de subsidieverstrekker, dit door de penvoerder. In samenwerking met de partners zorgt de penvoerder in ieder geval voor:

- Een projectdossier dat alle berichtgeving over het project herbergt, met daarbij de (vestigings-)adresgegevens van alle betrokken partijen (bijvoorbeeld de gegevens van de aanvrager en de eindbegunstigden)
- Een financieel projectdossier waarin alle facturen verzameld zullen worden. Deze zullen volgens de kostensoorten die zijn vastgelegd in de EFRO-beschikking worden gecategoriseerd. De betaaldatum (de datum waarop de bank het gefactureerde bedrag overmaakt aan de crediteur) zal voor elke factuur bepaald worden. De subsidiabele kosten en de niet-subsidiabele kosten moeten hierin gescheiden worden.

Voor de post van loonkosten wordt in dit project een speciale urenregistratie ingericht, welke de volgende onderdelen heeft:

- Inzichtelijke, controleerbare en sluitende urenregistratie;
- Urenstaten worden voorzien van datum, handtekening door medewerker en leidinggevende (functiescheiding), binnen een redelijke termijn (twee weken);
- Bij uren door eigenaar/directeur andere handtekening van bijvoorbeeld een andere aandeelhouder, manager, andere externe onafhankelijke en aanvullende bewijsstukken (tickets, agenda, notulen, etc.).

Alle partners, inclusief de penvoerder, hebben zich geconformeerd aan de in dit projectplan beschreven uitgangspunten voor een administratieve organisatie en loonkostensystematiek voor een deugdelijke uitvoering en verantwoording van het project.

11. PROMOTIE EN PUBLICITEIT

Een belangrijk doel van het project SMILE is om op een actieve manier uiting te geven aan het feit dat het project een bijdrage heeft gekregen uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling. In lijn met de communicatievereisten zoals beschreven in bijlage XII van EU verordening 1303/2013 draagt SMILE zorg voor een actieve houding t.a.v. promotie en publiciteit. Gerichte acties hiervan zijn;

- Alle partners zullen in op hun website melding maken van de EFRO-bijdrage voor dit project
- In alle communicatie uitingen (nieuwsbrieven, artikelen etc.) komt melding over de verkregen EFRO-bijdrage
- Binnen de fysieke omgevingen van de Social Labs (de demonstratieruimten) worden fysieke posters en affiches op duidelijk zichtbare locaties opgehangen.
- Op alle fysieke kennisbijeenkomsten, inspiratiesessies, workshops etc. zal op actieve wijze melding worden gemaakt van de verkregen EFRO-bijdrage.

Uitingen zijn zowel intern maar ook extern gericht met als doel om de bijdrage die EFRO levert aan het project zo actief en breed als mogelijk uit te dragen.

Bij aanvang van het project zullen binnen de werkpakketten duidelijke afspraken worden gemaakt en richtlijnen worden gegeven over promotie en publiciteit. Tijdens de kickoff van het project en de Social Labs zal de verantwoordelijke projectcoördinator de voorwaarden van promotie en publiciteit toelichten in een duidelijke presentatie voor alle stakeholders, die tevens als handleiding ter beschikking zal worden gesteld aan de partners.

12. ALGEMEEN AANVAARDE RECHTSBEGINSELEN

Regio Hart van Brabant is als penvoerder verantwoordelijk voor het overall management van het project. Regio Hart van Brabant en de vijf projectpartners zullen in de uitvoering van het project alle algemeen aanvaarde rechtsbeginselen zoals genoemd in de EU-verordening Nr. 1303/2013 volledig in acht nemen.

Het project SMILE is volledig ingericht op basis van de aanvaarde rechtsbeginselen. Op geen enkele wijze bestaat aanleiding om onderscheid te maken in het betrekken van mannen of vrouwen of het niet betrekken van personen met een verschillende etnische afkomst, godsdienst of overtuiging, leeftijd of seksuele geaardheid. Tevens wordt volledig rekening gehouden met, voor zover dit van toepassing is of zal voorkomen, toegankelijkheid voor gehandicapten. De op te richten Social Labs worden op dusdanige manier opgericht dat deze voor iedereen beschikbaar zijn. Gelijke behandeling staat voorop bij de uitvoering van dit project en zal dus strikt nageleefd worden.

In dit project wordt tevens nauwgezet rekening gehouden met een duurzame benadering van het milieu. Het projectteam draagt informatie zoveel mogelijk digitaal over en zorgt ervoor dat materiaal enkel gedrukt wordt indien dit op duurzame wijze gebeurt. Daarnaast worden reiskilometers zoveel mogelijk beperkt en worden telefonische conferenties gepland.